
VPRAŠANJE NARODNE NOŠE NA SLOVENSKEM

Njen razvoj od srede 19. stoletja do 2. svetovne vojne

Bojan Knific

435

IZVLEČEK

V članku avtor obravnava razvoj narodne noše na Slovenskem kot kostuma za posebne priložnosti in opredeljuje njene pojavne oblike in funkcije. Začetke razvoja tega pojava išče v sredi 19. stoletja v razvijajoči se slovenski meščanski družbi, širjenje med kmečko prebivalstvo pa prepozna v sedemdesetih letih 19. stoletja. Obdobje med vojnama je v pogledu razvoja narodne noše najintenzivnejše, saj se z akcijo »naše dečve« le ta razširja med vse plasti prebivalstva.

Ključne besede: etnologija, oblačilna kultura, oblačilni videz, narodna noša, uniforme, kostumi

ABSTRACT

The article deals with the development of national costumes in Slovenia as costumes for special occasions and defines their different forms and functions. The phenomenon of the "national costume" started in the mid 19th century in the developing Slovene bourgeois society, and it spread to the peasant population in the 1870s. The period between the two World Wars saw the most intensive development of the national costume because the *naša dečva* (our costume) campaign spread the national costume to all classes of the population.

Key words: ethnology, clothing culture, clothing image, national costume, uniforms, costumes

Narodna noša¹ se je kot kostum za posebne priložnosti začela razvijati sredi 19. stoletja v meščanski družbi, se v sedemdesetih letih 19. stoletja kot posebna oblika manifestiranja Slovenstva uveljavila med kmečkim prebivalstvom in od tedaj naprej kot posebna slavnostna preobleka ostala prisotna v vseh družbenih slojih. Narodno nošo je oblačilo v preteklosti in tudi še danes sorazmerno majhno število ljudi, ima pa zaradi svoje forme in vsebine, ki jo nosi s sabo in jo je pridobila v zgodovinskem razvoju, v družbi pomembno vlogo.

¹ Razprava je nastala v letu 2002 pod mentorstvom dr. Janeza Bogataja kot Seminarska naloga 1 in 2 na Oddelku za etnologijo in kulturno antropologijo na Filozofski fakulteti, na tem mestu pa je objavljena precej skrajšana in na nekaterih mestih dopolnjena naloga. Za pomoč, napotke, nasvete in spodbudo v zvezi z objavo se iskreno zahvaljujem mag. Janji Žagar.

Podoba Kranjca v narodni noši iz leta 1863
(Zalar 1998: 48).

Narodna noša je izraz za poseben – slavnosten in določenemu namenu prilagojen oblačilni videz, ki se ga ob različnih priložnostih poslužujejo ljudje različnih starosti, družbenih stanov, življenjskih prepričanj itd. Narodna noša je »po izvoru kmečka praznična obleka, kakršno je proti koncu 19. stol. začel nositi del narodno zavednega slovenskega meščanskega prebivalstva ob slovesnih priložnostih« (Baš 1993: 305). »Vzroki za nastanek narodne noše so bile čisto določene potrebe in cilji v zadnjih desetletjih 19. stoletja. Torej gre za umetno nastal pojav, ki je vse do danes dobil različne oblike, razsežnosti in aplikacije in se tudi še naprej razvija ...« (Bogataj 1992: 218). Narodna noša »je nekakšna, na podlagi kmečke noše oblikovana uniforma za izpričevanje slovenske nacionalne zavesti in pripadnosti slovenskemu narodu« (Makarovič 1991: 268) in narodna noša »ne po obliki ne po funkciji ni istovetna s kmečko (tudi ljudsko) nošo, kakršna je bila v navadi na Slovenskem v 19. stoletju« (Makarovič 1972: 54).

Zgoraj navedeni citati najzgovorneje govorijo o narodni noši in med avtorji sta A. Baš in M. Makarovič tista, ki sta se z njo v zadnjih desetletjih najintenzivneje ukvarjala. M. Makarovič je ob koncu šestdesetih in v začetku sedemdesetih let 20. stoletja kategorijo narodne noše opredelila in opozorila na njeno vlogo v družbi od druge polovice 19. stoletja naprej, A. Baš pa se je ukvarjal z njeno pojavnostjo v 19. stoletju. Poleg njiju je

v zvezi z aplikacijo narodne noše v sodobni slovenski družbi vredno omeniti J. Bogataja, pojav sam pa je kot obliko scenskega folklorizma opredelila M. Stanonik.²

Sam v prispevku uporabljam besedno zvezo narodna noša kot izraz za posebni slavnostni oblačilni videz ljudi, ki so zaradi različnih vzrokov in z različnimi nameni oblikovali posebno preobleko (kostum) in v njej poustvarili prvine kmečkega praznjega oblačilnega videza prve polovice 19. stoletja.

Poleg izraza narodna noša sta za razumevanje besedila pomembna še dva izraza, ki se v obravnavanju oblačenja v preteklosti na Slovenskem pogosto pojavljata. To sta oblačilna kultura in oblačilni videz, njuno opredelitev povzemam po Angelosu Bašu. Oblačilna kultura je pojem, ki zaobsega oblačilni videz različnih plasti prebivalstva v povezavi z gospodarskimi, družbenimi, političnimi in kulturnimi razmerami. Najbolj vidna prvina oblačilne kulture je oblačilni videz, ki v sodobnih raziskavah nadomešča izraz 'noša'. Izraz noša se je namreč od 2. pol. 19. stol. naprej izenačil s pojmom kmečkega oblačilnega videza in se ga zaradi tega danes ne dá prav uporabljati za oblačilni videz nekmečkega prebivalstva (meščanov, plemičev, delavcev) (Baš 1991: 122). 437

Za razumevanje kateregakoli družbenega pojava je pomembno, da spoznamo njegove začetke in ga znamo umestiti v čas in prostor, v katerem je nastal. Tako je tudi z narodno nošo, katere začetke so nekateri avtorji videli v zadnjih desetletjih 19. stoletja, viri³ pa kažejo prve sledove že v štiridesetih letih 19. stoletja. Od takrat naprej se je narodna noša bolj ali manj intenzivno pojavljala v različnih družbenih skupinah in ostala del družbene stvarnosti vse do današnjih dni.

Razvoj narodne noše do 1. svetovne vojne

Začetek razvoja narodne noše bi lahko umestili v sredo 19. stoletja, ko se je zaradi političnih interesov zanimanje za slovenskega kmeta v meščanski družbi močno povečalo. Gibanje za Slovenstvo se je krepilo in »s tem je tudi delovanje na različnih kulturnih področjih postalo bolj ali manj izrazito narodnopolitično obarvano« (Kremenšek 1978: 22).

Kmečki oblačilni videz, ki se je v 19. stol. zaradi gospodarskega in družbenega razvoja vse hitreje spreminjal in postajal vse bližji oblačilnemu videzu meščanov, se je takratnim narodnim buditeljem zdel primeren za izkazovanje pripadnosti slovenskemu narodu. Kmečko prebivalstvo je bilo v tistem času na Slovenskem večinsko in zaradi tega tudi v očeh slovenskih izobražencev tvorilo jedro Slovenstva. Že v 1. pol. 19. stol. so se nekateri posamezniki začeli zavedati, da se kmečka in s tem slovenska kultura sorazmerno hitro spreminja in tako na nek način izginja. Leta 1838 je bilo v poročilu okrajne gosposke Ribnica zapisano, da so se zaradi trgovanja v tujih deželah »izgubile vse nacionalne posebnosti ali izvirnosti v noši, oblačilnem blagu in njegovih krojih« (po Baš 1992: 445).

² Baš (1985, 1992, 1993), Bogataj (1992), Makarovič (1972, 1990), Stanonik (1990).

³ Glej: Baš 1992, str. 445–449.

Cerkveni in čitalniški pevski zbor v Št. Vidu nad Ljubljano leta 1898 (Ilustrirani Slovenec 1926: 157).

Ob izginjanju lokalnih posebnosti in postopnem poenotenju z meščanskim oblačilnim videzom, ki je hkrati peljal v poenotenje z drugimi evropskimi narodi, se ob koncu štiridesetih let 19. stol. končno tudi pri nas pojavijo ideje (v Evropi prisotne od Francoske revolucije naprej), ki so spodbujale meščane, da tudi z oblačilnim videzom kažejo pripadnost določeni politični struji. Pripadnost Slovenstvu in povezanost z drugimi Južnimi Slovani so leta 1848 izpričevale surke in rdeče kape, omenja jih Janez Trdina, ki se je tega leta šolal v Ljubljani (Baš 1985: 5–6). Surko je v času svojega šolanja v Ljubljani ob posebnih priložnostih nosil tudi Fran Saleški Finžgar.⁴ Poleg surk in rdečih kap se v revolucionarnem letu 1848 pojavijo pri slovenski izobražujoči se mladini po vzgledu od zunaj še nekatera znamenja, ki so izkazovala pripadnost narodu in politično usmerjenost. Na Dunaju so privrženost revoluciji kazale bele kokarde⁵, narodno zavedni Slovenci so nosili belomodrordeče trakove, politično usmerjenost pa so kazale tudi brade in različno oblikovani klobuki (Baš 1985: 6–7).

Sredi 19. stoletja je bilo torej na Slovenskem že povsem jasno, da je možno z oblačilnim videzom izkazovati pripadnost določeni politični misli in tako obleka ni bila več le pokazatelj, ki je zaradi svojega videza že na zunaj ločeval posamezne sloje prebivalstva, ampak je postajala tudi simbol politične propagande. Že leta 1846 je v Ljubljanskem gledališču potekala predstava, v kateri so bile »slovenske noše« »pripomoček za uveljavljanje slovenske narodne zavesti« in podobno se v časopisu leta 1847 omenja, da je pela igralka v »kranjski noši« in leta 1849 govorila v »slovenskem jeziku in kostumu« (Baš 1992: 446). Poročilo o tem, da so bili

⁴ Ta podatek mi je posredoval Janez Bogataj.

⁵ SSKJ: Kokarda je znak, navadno z barvami državne zastave ali z grbom.

nastopajoči v gledališki predstavi oblečeni v kostume, ki so ponazarjali kmečki oblačilni videz, imamo tudi iz leta 1863, ko v Novicah gospodarskih obrtniških in narodnih beremo, da so bili nastopajoči gospodje in gospodične oblečeni »v naši domači kmetiški obleki« (Makarovič 1991: 270). Angelos Baš v članku *Iz pričevanj Janeza Trdina o noši* nasploh ugotavlja, da se je »zahteva po kmečki ali t. i. narodni noši najprej uveljavila v gledališču« (Baš 1980: 31). Kostumi gledaliških igralk in igralcev so se v primeru, da so ponazarjali kmečki oblačilni videz, imenovali »slovenska noša«⁶, »kranjska noša«⁷, »lična narodna obleka«⁸, »slovenski kostum«⁹, »narodna obleka«¹⁰, »narodna obleka krajnska«¹¹ ipd., skupaj z literarnimi deli in pesmimi pa so nastopajoči spodbujali slovensko narodno gibanje.

V slovenskem časopisu prve polovice in srede 19. stoletja se vesti, ki opozarjajo na spreminjanje oblačilnega videza, dokaj pogosto pojavljajo in tega spreminjanja ne odobravajo, pač pa ga želijo ustaviti in slovenskega kmeta prepričati, da oblačila, krojena po meščanski modi, zanj niso primerna. O spreminjanju oblačilnega videza pišejo tudi takole: »Gorenc! Ne nosiš rudeč'ga pasa več./ k'ga je imel starček, u'č in oče rad./ ki slovensk'ga srca bil je sklep enkrat?/ Gorenc, obleka tvoja ni – domača več!« (Novice 1862: 156) Posebna spodbuda za oblačenje kmečke obleke tudi v meščanskih krogih je prišla leta 1848, ko »je neki Marx priporočal in zaklinjal v (ljubljski) reduti¹² naše gospe in gospodične, naj strgajo s sebe 'die fremden Fetzen' in naj se oblačijo raje po kmečki!« (Trdina 1946: 181)

Novemu načinu aplikacije kmečkega oblačilnega videza v takratno meščansko okolje sledimo še istega leta s podatkom, da so v Ljubljani prodajali »s kranjskimi nacionalnimi nošami« poslikane pipe (Baš 1992: 447). Leta 1853 se umetniško delo s portretom krakovske lepote Franje Goršič ali po domače Cenetove Fanike v narodni noši pojavi v izložbi ljubljanskega trgovca Jožefa Pleiweisa (očeta Janeza Bleiweisa). Ljubljanske Novice so poročale, da so ljudje v trumah stali pred sliko 'lične Kranjice', ki jo je izdelal Mihael Stroj (Zalar 1998: 49). Taka in podobna dela so se v izložbah ljubljanskih trgovcev pojavljala tudi kasneje, temeljni cilj tega pa je bil poudarjanje narodne pripadnosti.

Kot preobleka za posebne priložnosti je narodna noša služila nekaterim uglednim meščankam in drugim ženskam že v šestdesetih letih 19. stoletja. Novice gospodarske, obrtniške in narodne 13. septembra leta 1965 v dopisu iz Predoselj pišejo: »Še posebno pa sta vsem dopadli gospa baronovka de Treaux (Detro), rojeno Zoisovo in njena mala hčerka, obe napravljeni v narodno obleko z belima pečama na glavi« (po Makarovič 1991: 270).

⁶ L. Legiša 1959 Romantika. V: Zgodovina slovenskega slovstva II. Ljubljana, str. 151.

⁷ (Nepodpisano) 1847 Interessante Theater-Anzeige. V: Illyrisches Blatt. Laibach, str. 16.

⁸ (Nepodpisano) 1851 Iz Celja. V: Novice kmetijskih, rokodelnih in narodskih reči IX. Ljubljana, str. 249.

⁹ (Nepodpisano) 1849 Laibacher Theater-Notiz. V Illyrisches Blatt. Ljubljana, str. 395.

¹⁰ (Nepodpisano) 1952 Iz Ljubljane. V: Novice kmetijskih, obrtniških in narodskih reči X. Ljubljana, str. 48.

¹¹ (Nepodpisano) 1845 Iz Ljubljane. V: Novice kmetijskih, obrtniških in narodskih reči XII. Ljubljana, str. 32.

¹² Reduta je poslopje, prostor za slavnostne prireditve, ples.

Naslednji korak v razvoju in uveljavljanju narodne noše so v šestdesetih letih 19. stoletja naredile čitalnice, v katerih so napredno misleči meščani in tržani krojili nadaljnji razvoj ideje Slovenstva. Poleg moških, ki so bili politično bistveno bolj dejavni od žensk, pa ne gre spregledati vloge posameznic, ki so s svojim delom spodbujale narod k preporodu. Ena takih je bila Marija Murnik-Horak, rojena leta 1845, ki je imela poleg drugega tudi »veliko ljubezen do umetnosti. Kot dekle je nastopala na odru tržaške in ljubljanske 'Čitalnice' z deklamacijami in kot igralka« (Slovenska žena 1926: 163).¹³

440

Sedemdeseta leta 19. stoletja v narodno gibanje prinesejo spremembo, saj se dotlej razmeroma majhnemu številu zavednih Slovencev predvsem iz izobraženskih krogov pridruži tudi kmečko prebivalstvo. Le to se je takrat v vsakdanjem in prazničnem oblačilnem videzu že močno poenotilo z meščani, hkrati pa so izginjale razlike v krojih, barvi, kvaliteti blaga in oblačilnih sestavinah med primorskim, alpskim in panonskim območjem. Kmetje, ki so prihajali na tabore v začetku sicer v skromnem številu, kasneje pa vse bolj množično, so se največkrat na pobudo organizatorjev oblekli v kostume, ki so bili deloma že uniformirani in so dajali srečanjem slovesen pridih. Fran Levstik je leta 1869 zapisal, da je bil »na... taborih... irhasti narod« in s tem mislil na udeležence taborov, ki so nosili podkolenske irhaste hlače (Baš 1982: 9). Poleg irhastih hlač, ki jih omenja Levstik, so kmetje, ki so prihajali na tabore, nosili oblačila svojih mlajših let, še pogosteje pa tista, ki so jih podedovali od svojih prednikov.

Organizatorji so torej skupaj s takrat napredno mislečimi Slovenci kmete spodbujali, da so se ob udeležbi na taboru kostumirali (oblekli v starejšo nošo ali pa v novo izdelani kostum, ki je starejšo nošo ponazarjal). Oblačila, ki so izvirala iz srede ali prve polovice 19. stoletja, so tako dobila novo funkcijo, ta pa je povzročila spreminjanje njihove zunanje podobe. T. i. narodno nošo so kmetje in meščani zaradi spremenjene funkcije, zaradi drugačnega načina življenja, zaradi izkazovanja svojega prestiža in v neki meri tudi zaradi nepoznavanja dejanskega oblačilnega videza dobe, v katero so oblačila sodila, preoblikovali in prilagodili manifestiranju Slovenstva. Narodna noša je postala »narodna uniforma, obleka (bolje preobleka) za popolnoma določene priložnosti« (Bogataj 1992: 218).

Zanimanje za kmečko oblačilno dediščino ni bilo živo le pri Slovencih, ampak tudi pri drugih Slovanskih narodih, in prav od tam so že v šestdesetih letih 19. stoletja prihajale k nam ideje, ki so spodbujale zanimanje za materialno kulturno dediščino. V Slovenskem glasniku leta 1866 beremo, da se v Moskvi pripravljala velika »narodopisna razstava«, katere želja je, da bi obsegala »narodopisne znamenitosti vseh Slovanskih plemen ... Zaželevalo se pa za to razstavo mnogovrstna narodna obleka slovanskih rodov in razni predmetje ...« (Slovenski glasnik 1866:

¹³ Ona je v sedemdesetih, osemdesetih in v začetku devetdesetih let 19. stol. sodelovala na vseh pomembnih prireditvah v narodnem duhu in spodbujala k oblačenju narodne noše. »Ona je znala z brezprimerno ljubeznivostjo in energijo pridobiti že na pol odtujene Slovenke za to, da so sodelovale pri narodnih prireditvah, da so nastopale ob takih prilikah v narodni noši in kar je glavno, da so vsepovsod govorile slovensko« (Štebi 1926: 164).

415). Na to razstavo v Moskvo so bili predmeti iz slovenskega prostora dejansko poslani, žal pa ni ohranjena dokumentacija, iz katere bi bilo razvidno, kaj je bilo tam razstavljeno.¹⁴ Narodne noše so dajale slovesen poudarek prireditvam doma na Slovenskem, še večje zanimanje pa so dosegale v primerih, da so se pojavljale v tujini. Tako je leta 1896 pevski zbor Glasbene matice gostoval na Dunaju in ob tej priliki so si njegovi člani »nabavili, zbrali in izposodili« narodne noše.¹⁵

Ob ugotavljanju, da je bila narodna noša namenjena predvsem kostumiranju ljudi na javnih prireditvah, ne gre prezreti dejstva, da so bili nekateri njeni deli sočasno tudi sestavina siceršnjega kmečkega oblačilnega videza ob nekaterih življenjskih mejnikih. Zlasti svatba in birma sta bila tista mejnika, pri katerih so ljudje ob siceršnjem modnem oblačenju posamezne oblačilne sestavine (peča, sklepanec) prenašali v kasnejša obdobja.

441

Ob koncu 19. stoletja je imela narodna noša zlasti v Trstu in njegovi okolici veliko vlogo v boju proti italijanskemu nacionalističnemu pritisku in postala je »neke vrste simbol za zunanje označevanje narodne pripadnosti in zavesti« (Makarovič 1972: 56). V krajih v okolici Trsta je narodna noša dokazovala, »da je okolica slovenska in dokler ne izgine ta neprecenljiva priča (narodna noša, op. avt.), dotlej bodemo lahko očitali našim nasprotnikom obrekovanje« (Slovanski svet 1893: 173). Na tržaškem ozemlju so torej obstoj Slovenstva dokazovali z obstojem narodne noše in prav zaradi tega se je le ta na tem območju razvijala bolj intenzivno kakor drugje. Zasluge za to imajo članki v časopisju, ki so spodbujali k nošenju narodne noše.¹⁶

Poseben interes za ponovno vpeljavo oblačil se je s prispevki tik pred prelomom iz 19. v 20. stoletje odražal v ženskem časopisu Slovenka, ki je izhajal v Trstu. Objavljal je članke različnih avtorjev in tudi prispevke bralcev. V svojem pismu »rodoljub iz Trsta« piše, da se kaže potreba po ustanovitvi »posebnega narodnega društva«, ki bi širše množice spodbujalo k oblačenju narodne noše. Slovencem v zgled navaja moravske in slovaške Slovane, kjer »se je narodna nošnja ohranila in se tudi nadalje ohrani«. Bralca je posebno skrbelo hitro izginjanje narodne noše in pa uvajanje novosti. »Oblačijo se sedaj tako, da niso ni to ni ono: vse na njih je brez okusa ... mesto lepih ovratnih rut imajo neke čipkaste cunje«. Pohvali pa pevška društva, »ki so vpeljala v mešane zборе žensko narodno nošo« (Slovenka 1898:

¹⁴ Podatek mi je posredoval Janez Bogataj in ob tem pripomnil, da je Slavko Kremenšek iskal dokumentacijo v muzeju v Moskvi, pa je ni našel. Več o narodopisni razstavi v Moskvi in vlogi M. Majarja Ziljskega ob tem glej v: Iskra V. Čurkina: Matija Majar-Ziljski. Ljubljana 1974, str. 128-132.

¹⁵ Prvi koncert na Dunaju so imeli 24. marca in Fran Šuklje v svojih spominih piše: »Pa v istini, krasno so peli, in še nekaj – pevke so sijajno izgledale. Lepo je bilo videti naših 70 cvetočih deklet in gospa, vse v narodni noši z blestečimi zlatimi avbami ali pa v snežnobelih pečah z imenitnimi 'petelinji'. To je bilo čisto nekaj novega za dunajsko gospodo, in je kolikortoliko pripomogla h krasnemu izidu!« (Ženski svet 1932: 266)

¹⁶ Beremo lahko: »Želeti bi bilo, da bi se okoličanke kazale bolj pogostoma v lepih svojih oblekah in da bi se poprijele bolj prvotne noše, a ne je opuščale, kakor, žalibog, delajo. Kdor ima kaj vpliva, naj skuša pripomoči, da bi se nam ohranila popolnoma krasna slovenska ta noša. Žalostno, prežalostno bi bilo, da bi se izgubil ali pokvaril ta nemi svedik slovenske bistvenosti in ta dragocena narodna svetinja.« (Slovanski svet 1893: 173)

448–449). V naslednjem letniku urednica piše bralcem Slovenke, naj se zgledujejo pri »kraljici romunski, ki hodi ona in ves njen dvor v lepi narodni noši«. Tudi črnogorska kneginja Milena naj bi bila vedno oblečena »v slikovito nošo svojega naroda«, ruska carica pa naj bi se ob vseh slovesnih prilikah kazala »v bogati ruski narodni noši«. Urednica bralke in bralce Slovenke poziva, naj se pogovarjajo o narodni noši in njeni ponovni množičnejši uveljavitvi in naj ji o tem tudi pišejo (Slovenka 1899: 2–4).

442 Ob interesih izraženih v časopisih, da se narodna noša ne bi kaj bistveno spreminjala in bi ostajala v kroju, blagu in izdelavi enaka kmečkemu oblačilnemu videzu prve polovice 19. stoletja, so se pojavljale tudi zahteve po prilagoditvah. Bralka Danica razmišlja o tem, da mora narodna noša iti v korak s časom in ustrezati sodobnim higieničnim in zdravstvenim zahtevam. Primerni niso stezniki, ki jih »zahteva narodna noša«, in neprimerna so »spodnja krila, ker ovirajo pri hoji« (Slovenka 1899: 9).¹⁷

Prizadevanja Slovenke po oblikovanju 'nove', takratnim modnim zahtevam prilagojene narodne noše, pred prvo svetovno vojno niso obrodila sadov. Narodna noša je ostala krojena pretežno po vzoru izpred petdesetih let, vseeno pa se je zaradi drugačne funkcije, nepoznavanja oblačilnega videza prve polovice 19. stoletja in samovoljne interpretacije njenih nosilcev vztrajno spreminjala. Bila je kostum, ki je bil primeren za posebne priložnosti. V Narodnem domu v Ljubljani je bil npr. 1. februarja leta 1905 organiziran Planinski ples, na katerega so bili gostje vabljeni »nemaskirano v turistovski, narodni ali promenadni obleki« (Planinski vestnik 1905: 1). Tudi gledališča, kjer se je razvoj narodne noše pravzaprav začel, se jim v nadalje niso odpovedala. Ob poročilu o prvem kabaretu na Slovenskem leta 1907 je zapisano, da je bila dvorana Narodnega doma v Celju nabito polna in »med mizami so švigale brhke natakarike v narodnih nošah« (Cvirn 1990: 80).

Močno željo po ohranjanju in obnavljanju narodnih noš, narodnih vezenin ipd. je bilo v začetku 20. stoletja moč zaznati v ženskih društvih. Leta 1912 se je

¹⁷ Zaradi teh in še zaradi nekaterih drugih elementov v obstoječi narodni noši, ki niso več ustrezala merilom tedanje dobe, naj bi se le ta reformirala in »dala napraviti tedaj nekako takole: Nedrijec – ne steznik – na kojem bi bile pripete nagubane, široke spodnje hlače, segajoče do pod kolen, ki bi imele nadomestiti tudi spodnje krilo. Na to 'ošpetelj', različen po letnem času. Po letu iz tenkega platna, s čipkami okinčan ali našit po hrvatskih uzorih, bel ali pisan; po zimi iz flanele, volne, sukna ali baržuna. Ali namesto njega gorenjsko zimsko jopo z nabranimi rokavi (ki pa se mi ne vidi ukusna). Čez ošpetelj pride životnik (moderc) s prišitim krilom. V izrezi in napravi životnika se da zopet stotero varirati, da nošnja ne postane enolična, šablonska in dolgočasna. Prav tako se da tudi krilo napraviti iz najrazličnejšega blaga v različnih barvah po osobnem okusu. Sega naj pa krilo do gležnjev; pozneje, ko se privadi oko krajšim dimenzijam pa do pol meče ... Največ preglavice mi dela pokrivalo. Slovenska avba pač ne zadostuje modernim zahtevam praktične obleke. Ona in peča bi se mogle pokazati pač samo ob slovesnih prilikah. Veliko bolj primerna se mi vidi pač črnogorska čepica. Hm, kaj pa poletu na solncu? Ali naj se poslužimo širokokrajnega slamnika a la Watteau z vihrajočim trakcem in šopkom cvetlic? Pa če prav, saj ga nam ni treba naročati iz Pariza. Ponosne smo lahko tudi na svoje pristno domžalske slamnike« (Slovenka 1899: 10). Z narodno nošo, kakršna je obstajala, se ni strinjala niti bralka Ljuba, ki v Slovenki piše, da ponovno uvajanje narodne noše ni smiselno, da je noša draga in da »že tiste avbe, katere naj bi nosile pri svečanostih, stale bi nas več, nego danes nova moderna obleka«. Po njenem mnenju narodna noša sicer dopušča svobodno izbiro barv in nakita, toda »kroj mora biti stalen, sicer pa ni več narodna noša, in me bi v kratkem nastopale kot Poljakinje, Italijanke, Španjolke, Rusinje ali pa bi bila naša obleka nekak konglomerat vseh teh noš« (Slovenka 1899: 206).

Splošno slovensko žensko društvo zavzemalo, da bi v Ljubljani pripravilo razstavo »Jugoslovanska žena«, na njej pa naj bi se predstavile slovenske, hrvaške in srbske žene. Za predstavitev slovenske dediščine na tej razstavi je Splošno slovensko žensko društvo želelo zbrati »pristna slovenska narodna ženska ročna dela minule in sedanje dobe, ženske in otroške narodne noše iz vseh slovenskih krajev, pristno narodno pohištvo, narodne igrače i.dr.« (Slovenska žena 1912–13: 280).

V začetku 20. stoletja je za proučevanje razvoja narodne noše izredno zanimiv dogodek, ki je leta 1908 zaznamoval celotno avstroogrsko monarhijo. To je bilo praznovanje šestdesetletnice vladanja cesarja Franca Jožefa z osrednjo prireditvijo na Dunaju, ki se je je poleg drugih udeležilo tudi sedemsto Kranjcev s štiridesetimi konjeniki in šestnajstimi vozovi. Udeležba je bila tako množična kljub temu, da so prisotnosti Slovencev na temu slavu nekatere slovenske politične organizacije nasprotovale. Komentatorji v časopisju so ocenjevali, da je prireditev uspela in »kranjske noše so zelo ugajale« (Gorenjec 20. 6. 1908: 7).¹⁸

Narodnim nošam je bilo s strani Slovencev v tem sprevodu namenjena posebna pozornost in naloga kar štirih umetnikov je bila, da »študirajo narodne noše«. Ti štirje moške so bili Rihard Jakopič, Matej Sternen, Ivan Grohar in Peter Žmitek. Poleg nabiranja narodnih noš za sprevod na Dunaju so organizatorji od njih pričakovali tudi, »da si gospodje umetniki zabeležijo skušnje in znamenitosti, ki jih pridobe pri narodnih nošah, in da jih pozneje objavijo v kakem ilustrovanem listu« (Slovenec 23. 5. 1908: 4).

Narodna noša med 1. in 2. svetovno vojno

Prva svetovna vojna je povzročila razpad avstroogrske monarhije, Slovenski narod pa je bil uradno priznan v Kraljevini Srbov, Hrvatov in Slovencev. Z uradnim priznanjem slovenskega naroda se je spremenil tudi odnos do narodne noše, ki po nastanku države SHS ni imela več enake funkcije kot pred tem. Funkcija izkazovanja pripadnosti narodu se je začela izgubljati in narodna noša je postala uniforma oziroma preobleka (kostum) za razne cerkvene, turistične, družabne ipd. namene.¹⁹ V obdobju po prvi svetovni vojni se torej prizadevanja za obnovo in uveljavitev narodne noše povečajo, nosilke te dejavnosti pa postanejo kmečke, delavske in

¹⁸ Celoten sprevod je bil razdeljen v številne skupine, te pa so predstavljale dogodke iz avstrijske zgodovine in posamezne avstrijske kronovine. Kranjski oddelek je bil načrtovan takole: »Na čelu spreveda: jezdec v narodni noši z zastavo vojvodine Kranjske v spremstvu jezdecev – trobcev. Tem slede grbonosci z grbi vseh kranjskih mest v dotičnih narodnih nošah. Druga skupina združuje v obliki romarskega spreveda vse najrazličnejše tipe in kostume cele kranjske dežele. Udeleženci tega spreveda so tedaj: Belokranjci, Dolenjci, Gorenjci, Kočevarji, in Vlahi« (Slovenec 8. 5. 1908: 1).

¹⁹ Narodna noša se je ob pridobivanju novih funkcij v takratnem načinu življenja intenzivno razvijala. Boris Orel pravi, da je »takoj po prvi svetovni vojni in deloma že prej na raznih narodnih prireditvah bolj ko kdaj prišla v modo praznična slovenska ljudska noša, tako imenovana narodna noša. Ljubljanske meščanke so rade oblačile predvsem gorenjski kroj ženske ljudske noše z avbo ali zavijačo. Raznih sestavnih delov gorenjske ženske noše je že tedaj močno primanjkovalo, medtem ko je bila pravilna moška noša že velika redkost. V tej stiski so se ljubljanske modistke lotile med drugim izdelovanja avb, zavijač in raznih čelnikov« (Orel 1951: 375).

Kraljica Marija v narodni noši na naslovni strani *Ilustriranega Slovenca* (1926: 285).

mestne žene. Oblačilnih kosov, ki bi izvirali neposredno iz časa, ko so bila ta del običajnega prazničnega kmečkega oblačilnega videza, je bilo vse manj in zato se je povečala potreba po izdelovanju novih. V zvezi s tem pa sta potekali dve smeri. Prva si je želela narodno nošo s čim manjšimi spremembami in v podobi, kakršna se je oblikovala v 19. stoletju, prenesti v svoj čas, druga pa je pod nazivom »slovenska dečva« elemente iz oblačilnega videza 19. stoletja želela združiti s tedanjo modno obleko. Uporabniki mnogokrat niso povsem ločili obeh struj, posledice pa so bile opazne v kasnejših obdobjih.

V ženskih organizacijah je bila zelo dejavna Franja Tavčar (na sliki), ki se je kot »narodna dama« oblačila v narodno nošo (Ilustrirani Slovenec 1926: 426).

Med prvimi, ki si je po prvi svetovni vojni (sicer ljubiteljsko, pa vendarle) prizadeval, da se narodna noša ne bi malicila in v preveliki meri spreminjala, je bil **Albert Sič**, učitelj risanja, ki je med letoma 1918 in 1928 izdal več del na »etnografskem področju« (Orel 1951: 368). Leta 1919 je v Slovenskem narodu začel objavljati opise oblačilnega videza na Slovenskem pod naslovom Nekoliko o naši narodni noši, še istega leta pa je te opise nekoliko razširil in izdal v knjigi Slovenske narodne noše. V predgovoru k prvi izdaji je zapisal: »Na prošnjo sem opisal za listek 'Slovenskega Naroda' nekaj tipov naših narodnih noš, da se preprečijo nadaljnje samovoljne kompozicije in samolastni izumi« (Sič 1927: 5).²⁰

Članke o narodnih nošah je Sič objavljал v različnih časopisih. V Tedenski prilogi Jutra – Življenje in svet – tarna nad tem, da »narodna ali kmečka noša«

²⁰ V uvodu druge izdaje knjige Slovenske narodne noše Sič opozarja na to, da se »narodne obleke« mešajo in da se ljudje premalo spoznajo na to, kaj je naše in kaj ni. Opiše nam dekle, ki ima na sebi »bel ošpetelj s kratkimi rokavci, črn baržunast modre s pozlačenimi gumbi in pošit s pozlačenimi vrvicami, kratko temno krilce z majhnimi rožicami raznih barv, še krajši zelen predpasnik, lepe bele nogavice in krasni šolenčki« in ob tem opozarja, da vsaka »narodna obleka« še ni »naša narodna obleka« in da je zgoraj opisana obleka nemška. V nadaljevanju pravi: »Časopisi prinašajo notico, da se vrši v tej in tej dvorani koncert v prslavo imenitnih mož, ki so prišli, da nas rešijo tujega robstva. 'Želeti je,' pravi notica, 'da se udeleži naše ženstvo tega koncerta v narodnih nošah'. Ob tem Sič opaza, da ženske sestavljajo narodno nošo po svoje in dodajajo elemente, ki v njo ne sodijo. »Dosti oblek je pravičnih, pristnih, žal pa je mnogo takih, da bi človek najraje zamizal, ko jih zagleda«. Najbolj problematična se mu zdijo prekratka krila, raznovrstni predpasniki in pa avbe. »Kos črnega baržuna z našitimi pozlačenimi 'kifelčki', vmes bleščeči 'flintrci', je čelo, vrh pa, kakor se pač posreči. To je avba! Še huje je pokrivalo druge krasotice. Iz modre svilene krpe je napravljen nekak lonec, spredaj v zverženih vijugah pošit s pozlačenimi ali posrebrenimi bleščicami. Strašen pogled!« (Sič 1927: 7)

Osnovni tipi ženskih narodnih noš, kakršne so se izoblikovale na podlagi kmečkega prazničnega oblačilnega videza 19. stoletja na Alpskem območju (Ilustrirani Slovenec 1926: 229).

izginja, zato ker so jo ženske predelale v moderna oblačila ali pa so jo prodale. »Le imovitejši kmetje in meščani so si narodno obleko ohranili kot dragocen spomin na svoje prednike.« Zaveda se tega, da ni mogoče pričakovati, »da bi se narodna noša zopet obnovila kot praznična ali celo vsakdanja noša«, saj je »moderna noša v marsičem praktičnejša ... Vendar pa se bo ohranila, dokler bo v naših prsih utripalo slovensko srce ... Narodna noša je torej zrcalo, iz katerega odseva naša narodna zavest. To je treba poudarjati vedno in pri vsaki priliki ter vplivati tudi na mladino, da bo vedela ceniti pomen narodne noše« (Življenje in svet 1927: 690).

»Naše slovenske narodne noše: Gorenjca in Gorenjki iz Podkorena« (Ilustrirani Slovenec 5. 2. 1928: 41).

Članek o avbah je Sič objavil z namenom, da bi se ženske, ki se same lotevajo izdelave avbe, lahko natančneje poučile o možnih vzorcih in tehniki šivanja. Opazil je, da zato »ker primanjkuje starih, pristnih avb, si pomaga naše ženstvo s tem, da si samo veze čelo, in to večinoma tako neokusno in zagrešeno, da taka vezenina našo, sicer veličastno in krasno narodno nošo le osmeši« (Ženski svet 1927: 87). Priloge Ženskega sveta so v letih 1927 in 1928 prinesle 27 vzorcev različnih avbnih čel, ki so dopolnjevali Sičev članek (Orel 1951: 371).

S svojim delom je skušal Sič žene, dekleta in tudi može spodbuditi, da bi spoznali »pristno narodno nošo« in se vanjo tudi oblačili (Sič 1927: 7–8). Zbral je gradivo, na podlagi katerega naj bi ljudje izdelovali nova oblačila, le ta pa naj bi predstavljala kmečki oblačilni videz iz različnih obdobj pred koncem 19. stoletja. Po eni strani je vztrajal na tem, da naj izdelovalci narodnih noš točno posnemajo kroje, materiale in način izdelave starih primerkov, po drugi strani pa je pristajal tudi na spremembe. Sam namreč pravi, da je izdal zbirko z vzorci čelnikov avb zato, da »si lahko vezilje vzorce ali posnamejo, ali pa si na njih podlagi napravijo nove kompozicije« (Ženski svet 1927: 88).

448 Sič je grajal ljudi, ki do narodne noše niso imeli spoštovanja, in zapisal: »Žalostno je gledati, ko se še dandanes po predmestjih in po kmetih na pustni torek vlačijo po ulicah pijane drhali, oblečene v narodno nošo. Tako so našo narodno nošo zasmehovali in onečaščali nemški plemiči, ki so sovražili našega kmeta. O tem nam pripoveduje Viktor Šteska v Izvestju Muzejskega društva za Kranjsko 1901 (str. 87), v spisu Dolničarjeva ljubljanska kronika, da so se na pustno nedeljo dne 1. marca 1700 vozili višji plemiči v Ljubljani s sanmi, našemljeni, predstavljajoč kmečko poroko« (Življenje in svet 1927: 690–691).

Sič je s svojim delom pri ljudeh spodbujal zanimanje za narodno nošo, obenem pa ni bil sposoben posredovati ustreznih znanj, na podlagi katerih bi se narodna noša kvalitetnejše razvijala. Šlo je le za prenos oblike brez vsebine, kar predstavlja osnovo folklorizma, ki smo mu priča še danes.

Med avtorji, ki so se med vojnama v publicistiki ukvarjali z narodno nošo in njeno vlogo v takratni družbi, je bil vsaj po objavah sodeč Sič najodmevnejši. **France Kotnik**, ki je študiral slavistiko pri K. Štreklju in M. Murku na univerzi v Gradcu, je v letih 1926 in 1927 objavil nekaj prispevkov v Našem domu in v njih predvsem opisal oblačilni videz nekaterih predelov Štajerske.²¹ Urednik je v predgovoru k njegovemu članku Narodne noše ptujske okolice zapisal, da so »članki, ki jih prinaša 'Naš dom' o naših narodnih nošah neprecenljive vrednosti«. Po besedah urednika so bili namenjeni predvsem šolanim bralcem – duhovnikom in učiteljem, ki naj bi s pomočjo njih lažje izvajali »narodni program«, in pa ostalim bralcem, »ki bodo spoznali, da se je naša narodna duša prav v noši močno poočтила« (Naš dom 1927: 65).

Kotnik je v uvodu v članek Narodne noše ptujske okolice ugotavljal, da »Slovencev in Slovenk v stari noši ni več videti«, da pa na Ptuj v stari noši občasno še prihajajo Hrvatice. Podobno kot Sič se tudi on zgraža nad oblačenjem narodne noše na pustnih maškeradah in pravi: »Če oblačimo za pustne veselice narodno nošo, jo onečastimo. Narodna noša naj bi se pojavljala samo ob narodnih in cerkvenih praznikih, ob raznih svečanostih in sličnih prilikah« (Naš dom 1927: 65).

Leto pred izidom Sičevega prispevka o avbah, katerega namen je bil spodbuditi ženske k bolj pristnim rekonstrukcijam teh ženskih pokrival, je bila v

²¹ Leta 1926 je v Našem domu objavil dva prispevka z naslovom Narodna noša v Savinjski dolini in prispevek Narodna noša v Konjicah in Slovenski Bistrici, v letu 1927 pa dva prispevka z naslovom Narodne noše ptujske okolice.

prvem letniku Etnologa na to temo objavljena razprava umetnostnega zgodovinarja **Stanka Vurnika** z naslovom Doneski k studiju slovenske avbe. Vurnik se je dela lotil precej bolj znanstveno kot Sič in ugotavljal predvsem zgodovinski razvoj in različne razvojne oblike obravnavanega ženskega pokrivala. Njegov namen ni bil, da bi z raziskavo omogočil vračanje narodnih noš v takratno družbo, ampak se mu je zdelo, da avba »zasluži pozornost etnografa ali onega, ki se hoče popečati z našo ljudsko umetnostjo, saj je lep košček našega narodnega blaga baš v bogastvu avb in njih zlato ornamentiranih formov«. Zaveda se pomena, »ki ga 'narodne noše' ponekod uživajo še danes«, pa tudi tega, da zaradi spremenjenega okusa ljudi in modnih sprememb »avba nima več prihodnosti« (Vurnik 1926: 43). Na podoben način kot avbe se je Vurnik leto kasneje lotil študije slovenske peče in jo objavil v Etnologu.

449

Do sedaj obravnavani avtorji so v obdobju med obema vojnama opisovali oblačilni videz ljudi v preteklih stoletjih in se opredeljevali do pomena narodne noše v takratni družbi. K svojim besednim opisom so zaradi boljše nazornosti, dokumentarnosti in ilustrativnosti dodajali kopije starejših bakrorezov, akvarelov, ilustracij ipd., česar pa ni bilo v izobilju. To vrzel so skušale nadomestiti 'umetniške' reprodukcije različnih avtorjev.

Z lastno interpretacijo starejšega gradiva je leta 1920 slikar in ilustrator **Maksim Gaspari** objavil prvi opus z motivi narodnih noš, v njem pa je bilo trinajst razglednic, pri katerih je za osnovo uporabil Goldensteinove akvarele, ki so bili izdelani v tridesetih in štiridesetih letih 19. stoletja. Te akvarele, ki so kazali oblačilni

Čipki izdelani na podlagi osnutka Maksima Gasparija (Ilustrirani Slovenec 1929: 180–181).

videz kmečkega prebivalstva na Slovenskem v času, ko so nastali, je Gaspari z umetniško svobodo, ki mu je dovoljevala likovno zanimive prvine vkomponirati v novo celoto, po svoje interpretiral. »V tem smislu je bil neke vrste ustvarjalec oz. projektant novo nastajajoče narodne noše, torej univerzalne in enotne vsenarodne preobleke za slavnostne in druge posebne priložnosti« (Bogataj 2000: 70).²²

450 Gasparijeva dela so v obdobju med obema vojnama in tudi še kasneje, ko so na plano prihajali ponatisi njegovih del, ustvarjala na področju razumevanja oblačilnega videza številne stereotipe, ki se jih do danes nismo znebili. Zmedo v razumevanju oblačilne kulture na Slovenskem so povzročale tudi kombinacije dokaj natančnih besednih opisov oblačilnega videza z zelo močno interpretiranimi slikami Gasparija. Tak primer je npr. druga Sičeva izdaja, ki ob neprirejenih besednih opisih oblačilnega videza kmečkega prebivalstva prinaša umetniško interpretirane Gasparijeve slike. Na njegovih upodobitvah so sicer vidne poteze, ki imajo podlago v kmečkem oblačilnem videzu 19. stoletja, kažejo pa neko idilično podobo, ki je s kasnejšimi reprodukcijami in stalnim ponavljanjem enih in istih figur med ljudmi ustvarila stereotipno podobo o 'tipični in edino pravilni' narodni noši. Zlasti je to evidentno pri narodni noši, kakršna se je izoblikovala na alpskem oblačilnem območju, ki ga je Gaspari najpogosteje upodabljal. Kot ugotavlja Bogataj mu je bil najbolj blizu svet Gorenjske in Koroške. »Iz teh dveh virov je zajemal motiviko, ki je z leti postajala vedno bolj tipizirana, z bolj ali manj stalnimi spremljajočimi atributi, kot so okenska mreža, nagelj, praznični vinski vrč ali 'majolika', dežnik« (Bogataj 2000: 76).

Na področju upodabljanja t. i. narodnih noš je med vojnama deloval tudi slikar, grafik in ilustrator **Saša Šantel**, ki je bil ob Gaspariju pobudnik za ustanovitev umetniškega društva Vesna. Njegovo delo se od Gasparijevega po mnenju Marjete Mikuž močno razlikuje, saj na njegovih akvarelih »ne najdemo nobenega zanimivega detajla ali dodanega spremnega motiva s simboličnim pomenom«. Z dobro lastno dokumentacijo, s fotografiranjem motivov in s tehniko akvarela se je po njenem mnenju »izognil nevarnosti 'nacionalnega kostumiranja'« (Mikuž 1998: 18).

Sam se s temi ugotovitvami Marjete Mikuž, ki je opisala življenje in delo Saše Šantla v knjigi Ciklus ljudskih noš, ne bi mogel povsem strinjati, kajti z njegovih upodobitev je vsaj v nekaterih primerih jasno, da je šlo prav za 'nacionalno kostumiranje' oziroma za portretiranje ljudi, ki so bili oblečeni v narodno nošo – torej preobleko ali uniformo za posebne priložnosti. Kot navaja Mikuževa, je Šantel večino upodobljenih noš izdelal v desetletju pred drugo svetovno vojno, to pa je čas, ko je bil praznični ali vsakdanji oblačilni videz povsem drugačen, kot ga kažejo njegova dela. Njegove upodobitve torej ne kažejo kmečkega oblačilnega videza

²² Nekaj Gasparijevih upodobitev narodnih noš je leta 1927 v drugo izdajo knjige Slovenske narodne noše vključil A. Sič in z njimi želel podkrepiti besedne opise oblačilnega videza različnih območij Slovenije. Objavljene so bile slike gorenjske, belokranjske, ljubljanske, ziljske, štajerske in prekmurske noše, slika gorenjske zimske noše ter slika noše Slovencev v Trstu in okolici (Sič 1927: upodobitve I-VIII).

Šantlova upodobitev ženske noše v Reziji (Mikuž 1998: priloga).

obdobja med obema vojnama in niti ne tistega pred prvo svetovno vojno ali še prej, pač pa kažejo narodno nošo, torej kostum za posebne priliko.²³

Izraz narodna noša ali le noša so med obema vojnama uporabljali tako avtorji, ki so se z vprašanji oblačilne kulture ukvarjali strokovno, kot tudi tisti, ki so na ta segment ljudske kulture gledali ljubiteljsko. V leta 1931 izdani knjigi *Gorenjska: letoviška, industrijska, trgovska obrtna*, najdemo tri pisce, ki so o narodni noši razpravljali na povsem različen način.

452 Najbolj romantično-nostalgичno o narodni noši govori Josip Lapajne: »Narodna noša, ki je Gorenjcem v vsi svoji slikovitosti tako lepo pristojala in ki je v harmoničnem skladu s naravo svedočila toliko zdravega, bujnega življenja, se je umaknila modernemu, nenavadnemu lišpanju in čaka po skrinjah, ki so se z njo vred umaknile neokusnim navadnim omaram, da jo razgolje zob časa ... Značilni krivci so se umaknili polugospodskim klobukom, mehki dolgi škornji modernim nizkim čevljičkom« (Lapajne 1931: 25).

Nekoliko manj romantično pa vendarle še prav nič znanstveno o oblačilnem videzu piše že obravnavani A. Sič in ponovno ugotavlja, da je Gorenjec »zamenjal svojo prvotno (narodno) nošo s praktičnejšo moderno« (Sič 1931: 41). Pravi sicer, da je »moška in ženska narodna noša v navadi še danes, toda oblečejo si jo le ob posebnih slavnostnih prilikah, zlasti, če je treba poudariti slovensko narodnost« (Sič 1931: 43). Glavna pomanjkljivost pri njegovem opisovanju oblačilnega videza na Slovenskem v obravnavanem delu je ta, da pravzaprav ves čas opisuje narodno nošo, kakršna se je oblikovala v začetku 20. stoletja piše pa, da je to »prvotna« noša. Da ne opisuje dejanskega kmečkega oblačilnega videza prve polovice 19. stoletja, je razvidno na mestih, kjer opisuje elemente, ki v kmečkem oblačilnem videzu niso bili poznani (npr. moške bele spodnje hlače, nagelj, krivci idr.). Nepoznavanje oblačilnega videza je avtorja pripeljalo do tega, da je nekatere stvari napačno razlagal in s tem pripomogel k ustvarjanju stereotipov. Napačno trdi, da si je Gorenjec škornje v poletnem času »zavihal pod kolena, da je bilo videti bele spodnje hlače, krojene iz domačega platna« (Sič 1931: 41), ker gradivo o oblačilnem videzu prve polovice 19. stoletja dejansko kaže, da kmečko prebivalstvo spodnjih hlač takrat sploh ni poznalo.

Edini, ki je v knjigi *Gorenjska: letoviška, industrijska, trgovska, obrtna* dejansko opisal kmečki oblačilni videz na Gorenjskem v preteklih stoletjih, je bil Stanko Vurnik. Za oblačilni videz uporablja namesto izraza narodna noša le izraz noša, opiše pa razvoj od Valvasorja naprej. Kljub dokaj natančnim in nepristranskim podatkom pa na nekaterih mestih tudi on zaide v romantično poudarjanje vsega lepega. Pravi namreč, da se je v 18. stoletju ženska gorenjska noša »še bolj polepšala« in da so žene in neveste dobile na glave »krasne avbe«, katerih vrh je obdajal glavo »kakor svetniški sij« (Vurnik 1931: 30–32).

²³ To tezo potrjuje Šantlova fotografija Čičev, na podlagi katere je kasneje izdelal akvarel, saj je na sliki poleg treh v narodno nošo oblečenih Čičev možno videti tudi moškega, čigar oblačilni videz sodi v čas nastanka fotografije. (Primerjaj fotografijo in akvarele v knjigi Šantel, Saša *Ciklus ljudskih noš: Akvareli Saše Šantla* iz leta 1998 na strani 18–19, poleg tega pa tudi akvarele na strani 100–102.)

Narodno nošo v časnikih med vojnama omenja kar nekaj različnih avtorjev in v večini tarnajo nad izginjanjem tega 'narodnega bogastva' in nad neustreznim spreminjanjem narodne noše. Da bi se stanje na tem področju izboljšalo in bi narodna noša postala 'pravilnejša', so na raznih prireditvah uvedli ocenjevanje narodnih noš. O tem nam poroča Gaspari, ko pravi: »Ob svečanih prilikah, kongresih in raznih prireditvah je Sič s svojim strokovno poljudnim znanjem ocenjeval in razvrščal nastop narodnih noš« (po Orel 1951: 375).

V Ljubljani je bil leta 1927 na pokrajinski razstavi »Ljubljana v jeseni« dne 18. 9. poseben dan, ki je bil namenjen prazniku narodnih noš. Zapisano je bilo: »Razsodišče, ki je imelo nalogo izbrati najpravilnejše obleke, je bilo v težkem položaju, ker še dandanes ne vemo povsem določno, kakšna noša je pravzaprav pravilna« (Življenje in svet 1927: 850).

453

Zaradi okoliščin, v katerih se je narodna noša oblikovala in se razvojno stalno spreminjala, je o ustreznosti narodne noše mogočih veliko različnih razlag, vendar pa nobena ni enostavna in dokončna. Leta 1927 so o pravilnosti narodne noše razmišljali takole: »Splošno prevladuje mnenje, da so pravilni vsi deli obleke, ki so stari, recimo, vsej sedemdeset let, torej iz časov, ko so žene splošno nosile še avbe in peče ter srebrn pas sklepanek. Le ta se ne prilega pasu, temveč visi na levo stegno ...« (Življenje in svet 1927: 850)²⁴

Ob stalnem opažanju, da se oblačilni videz ljudi spreminja in da je ponekod noša »žal, skoro popolnoma izginila«, se zavest o pomenu hranjenja narodne noše stalno povečuje. Pojavljajo se nasprotovanja pokopavanju pokojnih oblečenih v narodno nošo, saj na ta način le ta za vedno izgine. Antonija G., avtorica članka Naši običaji in noše v spodnji tržaški okolici, piše, da ima moško nošo le še malokdo, »ženske pa si jo z neko posebno samoljubnostjo hranijo za grob! Na ta način je izginilo v spodnji okolici lepo število ženskih narodnih noš, in tako so še one narodne obleke, ki so ostale, določene, da pojdejo v črno zemljo« (Ženski svet 1925: 48). Naloga žensk tedanje generacije je torej bila prepričati starejše, naj se ne dajo pokopati v narodnih nošah, da bi se ohranilo vsaj tisto, kar je še ostalo. Avtorica pravi: »Prepričajte, ve mlajše, svoje babice, kaka škoda je, da se taka dragocenost starožitja ne ohrani!« (Ženski svet 1925: 83)

Poleg ohranjanja vsega starega, še zlasti starih narodnih noš in drugih tekstilij, pa je bilo izrednega pomena tudi izdelovanje novih izdelkov, v katerih se je čutila prisotnost nečesa starega – narodnega. Ustanavljala so se ženska društva in organizacije, katerih naloga je bila »širjenje prosvete med našim ženstvom potom predavanj, učnih tečajev, podučnih knjig in spisov i.t.d.«. Posebno področje v teh

²⁴ Avtor članka v nadaljevanju poudarja, da se je noša skozi čas spreminjala zaradi vplivov plemiške in meščanske noše in zaradi modnih tokov. »Naše narodne peče poslednje dobe, ki so vezene večinoma z bidermajerskimi ornamenti na tulu, so prihajale k nam z Dunaja, mi pa posnemamo z njih 'pristne' narodne ornamente, ki so tiskani v modnih bazarjih tiste dobe. Vendar pa je tudi taka peča pravilna, ker je bila pri nas običajna. Pravilna pa je le tedaj, če je tudi ostala obleka iz iste dobe, torej spenzer in široko krilo. Ljudje pa ne poznajo razvoja naše noše, zato so pri nas vse prireditve z narodnimi nošami za strokovnjaka silno zabavne, smešne in obenem žalostne maskarade ... Načelo, da je vse pravilno, kar je staro in podedovano, torej ne drži. Vsi deli obleke morajo biti sodobni (iz istega časa, op. avt.)« (Življenje in svet 1927: 850).

ženskih organizacijah so zavzemala ročna dela, kjer naj bi dosegale posebno lepe rezultate. Zdi se, in prav je tako, »da se ženstvo zopet vrača k starim šegam; že pred leti so se začeli v vseh naprednih deželah ustanavljati odbori za povzdigo ženske domače obrti. Mestne gospe so začele brskati po skrinjah kmetskih ženic, izposojale so si od njih razne starodavne, napol pozabljene vzorce, da si z njimi krase domove in obleke. Prišle so v modo 'ruske' in 'bolgarske' bluže.« (Ženski svet 1923: 36)²⁵

454 Sočasno s tečaji, ki so pospeševali vezenje in druga ženska ročna dela, so v ta namen služile tudi razne objave v časopisih, ki so ob tehničnih navodilih, kako izdelovati narodne vezenine, prinašali tudi druge napotke. Ženski svet leta 1923 je npr. prinesel dva predloga, kako na podlagi vezenine iz oblačil, ki so sodila v narodno nošo, izdelati prtiček.²⁶

Slovenska žena je bila kot aktivna udeleženka v gibanje za narodni preporod vključena že od vsega začetka, njeno delo pa je bilo predvsem, »da sodeluje pri narodnih prireditvah, svečanostih, gledaliških predstavah i.t.d.« (Štebi 1926: 161). V začetku so bile aktivne le posamezne ženske, ki so javno nastopale (pogosto v narodnih nošah) in se borile za skupne slovenske interese, v osemdesetih letih 19. stoletja pa so se pojavila različna ženska društva in organizacije, katerih namen je bil spodbujati ženske k aktivnemu udejstvovanju na javnem področju in dvigniti vlogo ženske v družbi. Članice teh društev in organizacij so se lahko še posebej dobro izkazale na področju ženskih ročnih del, zato je tudi eden njihovih ciljev bil »prirejanje tečajev za šivanje, vezenje in razna ženska ročna dela« (Štebi 1926: 181). Pri tem so se zgledovale po vezeninah narodnih noš; na državni ravni pa je obstajala celo ženska obrtna šola, v kateri so se učenke učile šivanja perila, izdelovanja oblek in vezenja. Po končani šoli so lahko odprle »obrt zlatega, srebrnega in bisernega vezenja« (Slovenska žena 1926: 239) in svoje znanje uporabile tudi pri krašenju avb, ki so bile v takratnem času že skoraj obvezna sestavina ženske narodne noše. Njihovo šolanje je z učitelji na čelu prav gotovo vplivalo tako na tehniko izdelave zlate vezenine na avbah kot na motiviko čelnikov, zato ni čudno, da se vezenina na avbah izdelanih v obdobju med vojnima razlikuje od tistih, ki so bile izdelane v 19. stoletju.

²⁵ V narodnih nošah naj bi se ženske zgledovale in iskale nove ideje za ročna dela, ki bi jih lahko vključile v takratni način življenja. Iskale naj bi narodne vzorce, jih posnemale in prenašale na takratno modno obleko, na stanovanjsko opremo ali pa na kaj podobnega. »V slovenskih narodnih vezeninah leže celi zakladi... Če pogledamo le peče naših narodnih noš! Po mnenju strokovnjakov so naše primorske peče po motivih in po barvi izmed najstarejših slovanskih narodnih vezenin. Prvotna slovanska narodna noša je bila namreč le bela z belo vezenino. Šele poznejša doba je prinesla večjo pestrost v narodne noše.« Naloga ženskih društev, ki so bila v prvih letih pretežno ustanovljena v mestih, je torej bila, da narodnim vezeninam in narodnim nošam dajo ponovno veljavo. Članice teh organizacij so se zavedale, da bodo težave zlasti na podeželju, saj »na kmetih bo težko oživetiti žensko narodno umetnost in jo povzdigniti na prejšnjo stopinjo, ker je narodna noša skoro popolnoma izginila iz naših krajev« (Ženski svet 1923: 37).

²⁶ »Vzorec za oba (prtička; op. avt.) je posnet po vezenini na pečah, ki tvorita del okoličanske narodne noše in sta bili narejeni v Barkovljah pri Trstu«. Pri posnemanju vezenine s peč na prtičke, ki bi jih lahko uporabljali za krasitev stanovanja, pa ni šlo za dosledno kopiranje, temveč je zaradi sprememb v načinu razmišljanja prihajalo tudi do prilagoditev. »Originalna risba je seveda teže sestavljena in gostejša. Bilo bi silno zamudno in utrudljivo delo, če bi hotele starinske vezenine posnemati točno v prvotni obliki.« (Ženski svet 1923: 46–47)

Fotografija udeleženk tečaja za izdelavo avb, ki je potekal v Podnartu na Gorenjskem v štiridesetih letih 20. stoletja (fotografija je iz arhiva avtorja).

Kot sem že nekajkrat omenil, so ženske posebno pozornost posvečale naglavnemu okrasju, pri čemer mislim zlasti različna ženska pokrivala, ki so bila del narodne noše. Le ta so bila največkrat razumljena kot višek »narodne umetnosti«, saj so bila ravno ročna dela področje, kjer se je žena lahko najboljše izkazala. V članku *Slovenska žena in narodna umetnost* Božo Račič piše, da je od nekdaj »posvečala slovenska žena glavnemu pokrivalu posebne pozornosti, zlasti za praznike in svečanosti. Peče so bile do nedavnega časa ponos slovenskih žen in to po pravici, ker je bila tehnika, pa tudi kompozicija ornamentike na višku.« V nadaljevanju omenja tudi avbe in pravi: »S kako skrbnostjo so čuvale naše prednice svoje zlate avbe, čast gorenjskih premožnih žena« (Račič 1926: 152).

Aktivnost slovenskih žensk je bila v 19. stoletju še zlasti pomembna na kulturnih in umetniških prireditvah, kjer so imele nalogo »nastopati v narodnih nošah, pozdravljati goste s šopki in jih zabavati« (Justin 1926: 193). Oblačenje v narodno nošo je bilo pomembno v prvih društvih, ki so združevala ženske različnih slovanskih dežel; eno takih so ustanovile Čehinje leta 1929 ter ga poimenovala »Jedinstvo slovanskih žen«. Prvo vidno delo tega društva je bil organiziran »vseslovanski ples v narodnih nošah«, kamor niso bile vabljene le Čehinje, ampak tudi druge Slovanke (Ženski svet 1933: 243).²⁷

²⁷ Fotografijo iz »3. vseslovanske besede v Pragi« je objavil časnik *Žena in dom*, na njej pa je moč videti zastopnice Jugoslavije, Rusije, Češkoslovaške, Poljske, Lužiških Srbov in Bolgarske v narodni noši. Ob tem je objavljena tudi fotografija častne predsednice Jedinstva slovanskih žen B. Smolařove-Čapkove, v poljski narodni noši. Članek med drugim prinaša tudi vest, da se je že pred prvim kongresom vršil sprevod »v narodnih nošah in z edinstvenim predvajanjem slovanskih plesov« (*Žena in dom* 1932: 282–283). Društvo je vsako drugo leto organiziralo kongres, na katerem so udeleženke razpravljale o različnih ženskih vprašanjih in si zadajale nove cilje. Glavna naloga te organizacije je bila združevanje slovanskih žensk iz različnih dežel, v programu pa je bilo tudi »širjenje narodnih pesmi« in »prirejanje zabav v narodnih krojih« (Ženski svet 1933: 246).

Mici Janežič iz Doline nad Tržičem v »dečvi« v začetku dvajsetih let 20. stoletja (fotografija je iz arhiva avtorja).

Ob reklamnem oglasu, ki je spodbujal naročanje krojev, so bile tudi skice »dečev« (Ženski svet 1929: 28).

»Slovenska dečva«

Prve ideje o prenovljeni in po sodobnih merilih krojeni narodni noši so se pojavile ob koncu 19. stoletja, prinesle pa niso kaj več kot razpravljanje o tem, ali je narodna noša izdelana na sodoben način, potrebna ali ne in v kolikšni meri jo je sploh možno spremeniti, da bo še ostala »narodna«. Obsežnejša prizadevanja za obnovo narodne noše, ki so prinesla tudi rezultate, so se pojavila kmalu po prvi svetovni vojni z delovanjem narodno-obrambnega in narodno-propagandnega društva Naša skrinja. »Prizadevanje 'Naše skrinje' pa označuje pri večini sodelujočih precejšnje nepoznanje naših kmečkih noš in diletantizem, ki je dosegel in celo presegel vse dopustne meje, kot nam nazorno izpričujejo skice in spremno besedilo, namenjeno obnovljenim nošam« (Makarovič

1972 : 58). Publikacijo z naslovom 'Naše noše in dečve, naši športniki' je leta 1927 pripravila in uredila Marija Šarc in v njej podala skice in navodila za »dečve« v različno pokrajinsko obarvanih oblačilih.

Oblačilni videz, ki pomeni neko predhodno obliko »dečve«, se je pri nas začel oblikovati v začetku 20. stoletja. Leta 1906 so se Bohinjke ob otvoritvi železniške postaje v Bohinjski Bistrici oblekle v narodno nošo, ki ni temeljila na kmečkem oblačilnem videzu prve polovice 19. stoletja, ampak je predstavljala uniformiran kostum, ki ga je sestavljalo dolgo krilo z modrcem iz potiskanega blaga, bel predpasnik, ovratna ruta, beli rokavci in na petelinčka zavezana peča (Makarovič 1978: 82)²⁸. Podoben oblačilni videz kaže fotografija planšaric na planini Zajamniki nad Bohinjem iz leta 1914. Planšarice imajo oblečena dolgo krojena krila z modrcem iz potiskanega blaga, bele predpasnike in bluže z dolgimi rokavi. Na glavi imajo rute svetle barve, zavezane na tilniku (Makarovič 1978: 80)²⁹. Tudi v Ratečah na Gorenjskem se je pred prvo svetovno vojno uveljavilo po starejši modi krojeno krilo z modrcem, izdelano iz vzorčastega bombažnega blaga, ki so ga imenovali rateška kikla (Makarovič 1988: 60). K temu krilu z modrcem, ki so ga dekleta nosila ob nedeljah, so si pripasale bel predpasnik in na glavo zavezale svetlo ruto.

Opisani oblačilni videz, ki je bil pogost v obdobju pred prvo svetovno vojno ob nedeljskih popoldnevih, je, kot kažejo slikovni viri, predstavljal idejno osnovo za oblikovanje tako imenovane »slovenske dečve«, ki se je uveljavila po prvi svetovni vojni.³⁰ Prizadevanja za poustvarjanje kmečkega oblačilnega videza v tem času niso bila zaznavna le pri nas, ampak tudi v sosednjih deželah, zlasti na Avstrijskem, od koder se je interes za sodobno modno oblikovanje z elementi kmečkega oblačilnega videza širil k nam in v druge sosednje dežele. Na Češkem so se v tem času razvnele razprave, iz katerih »se je rodil nasvet, naj se ustvari za letno nošo primerna lahka obleka, ki bi bila istotako praktična, kakor 'dirndl', ki pa bi imela kljub temu nekaj češkega narodnega na sebi« (Jutro 5. 7. 1921).³¹

²⁸ Glej fotografijo v omenjenem delu.

²⁹ Glej fotografijo v omenjenem delu.

³⁰ Nepodpisan članek »Slovenska dečva« v Jutru leta 1921 je sporočal: »Na zadnji razstavi ročnih del v 'Mladiki' je budila posebno pozornost 'slovenska dečva'. To je ime za t. zv. 'dirndl'. 'Dirndl' imenujemo navadno ono priprosto obleko, ki jo nosijo Tirolke in sploh dekleta po alpskih krajih. Ker so pa po teh krajih gorska letovišča, so si to praktično obleko osvojile tudi letoviščarke in tako je 'dirndl' zašel tudi v mesto.« V nadaljevanju avtor članka ugotavlja, da je dirndl zaradi svoje praktičnosti postal pri nas dokaj pogost in domač, tako »da so ga hotela dekleta nositi celo kot 'narodno nošo'« (Jutro 5. 7. 1921).

³¹ Želja po uveljavitvi nove mode, ki bi temeljila na tradiciji, je bila velika zlasti med pobudnicami v ženskih organizacij. Podobna prizadevanja za uvedbo obleke, ki bi na nek način posnemala avstrijski dirndl, hkrati pa temeljila na oblačilni dediščini Slovencev, zasledimo pri nas pod nazivom »slovenska dečva«. Ustvarjena je bila z namenom, da »ne bi prevladal pri nas čisto navaden tirol. 'dirndl' in ne bi naše Slovenke izgledale preveč po tirolsko ... Vzorci za to reformo so nam dala že naša dekleta, ki so skušala prirediti lahno letno obleko po svojem okusu: naše narodne vezenine so mogle cel kroj spremeniti v nekaj narodnega. Krilo, kakor ga pozna 'dirndl', se itak nosi pri nas na kmetih, moderc in predpasnik pa sta narejena po narodnih vzorcih.« (Jutro 5.7.1921) Bistveno pri »dečvi« je bilo, da je posnemala motive iz tradicije in jih aplicirala na sodobnemu času prilagojeno obleko, ni pa se mogla izogniti romantičnemu gledanju na pretekli oblačilni videz in v njem iskati in ustvarjati 'tipičnosti', 'značilnosti' itd. To nazorno izpričuje naslednji stavek, ki opisuje osnovo »dečve«: »Njen kroj je bil posnet po narodni noši in tudi njen blagovni vzorec je pristno naroden, obstoječ iz nageljnovih cvetov, ki so prav tipečen motiv naše narodne ornamentike« (Ilustrirani Slovenec 1928: 112).

Kot modno novost, ki uporabljala elemente tradicije, se je »dečva« intenzivno uvajala ob koncu dvajsetih let 20. stoletja, voditeljice akcije pa so bile ga. Tavčar, ga. Dolenc, ga. Vrtovec in ga. Krek, na čelu njih pa je bila gdč. Šarc. V Kranju je v dvajsetih letih obstajala celo tovarna, »kjer se izdeluje izvirno blago za našo narodno modo 'Dečve'« in kjer skoraj niso mogli zadovoljiti vseh potreb, ki jih je kazal takratni trg po blagu za »dečve« (Ilustrirani Slovenec 1928: 176).

458 Vzrok, da so ženske dirndlne dokaj hitro sprejele, je bil v tem, da so bili sorazmerno poceni, lahki za nošenje, takratnemu modnemu okusu dopadljivi, enostavni za vzdrževanje, na nek način domači in nenazadnje dokaj enostavni za šivanje. Predloge z opisi in fotografijami, kako naj se oblačijo slovenska dekleta, so prinašali razni časopisi, ki so bili namenjeni predvsem ženski populaciji.³² Skice, ki so kazale »naše dečve«, je objavljala Domači prijatelj. Na njih vidimo, da je pri snovanju »naše dečve« od tradicionalnega oblačilnega videza ostalo le malo elementov, pa še te bi bilo krajevno, časovno in stanovsko nemogoče določiti. V avgustu leta 1929 je bila objavljena ilustracija, na kateri je moč videti predloge za praznični in vsakdanji oblačilni videz v stilu »naše dečve« (Domači prijatelj 1929: 117).³³

Začetki razvoja posebnega oblačilnega videza na Slovenskem pod nazivom »slovenska dečva«, »naša dečva« ali pa le »dečva« datirajo torej v dvajseta leta 20.

³² Leta 1932 je bil ob fotografiji dekleta v dirldnu sledeč opis: »Prav ljubka je taka obleka, če je sešita iz pralnega ali volnenega voala z rožastim vzorcem. Na krilu sta našita nad spodnjim robom dva ozka žametna trakova. Bluza iz belega platna ali batista je narejena tako kot ošpetelj, ki se nosi pri gorenjski narodni noši, le da ima kratke rokave. Vratni izrez zakriva karirana svilen ruta, obrobljena s širokimi resami. Širok predpasnik je iz črne svile ali satena« (Žena in dom 1932: 147).

Poleg te fotografije z besednim opisom isti časopis prinaša še nekaj predlogov, kako naj izgleda »dečva«, vsem skicam pa je skupna bluza s kratkimi rokavi, predpasnik z vodoravno pošitimi gubicami, čez ramena ogrnjena ruta, čevlji s petami in z jermenčkom in do srede meč segajoča obleka z dvema našitima žametnima trakovima.

³³ Domači prijatelj je leta 1929 objavil še dve fotografiji, ki kažeta »prvotni tip 'dečve'«, in štiri skice, ki nakazujejo »letošnje meščanske 'dečve'« (Domači prijatelj 1929: 142). Skice, ki prikazujejo »meščansko dečvo«, se od »prvotnega tipa dečve« razlikujejo v tem, da pri njih krila segajo le do kolen, predpasnik in bluza pa nista več nujna sestavna dela. Na skicah so prikazane tudi spremenjene pričeske, ki ne iščejo vzora v tradicionalnem oblačilnem videzu, ampak v sodobnih modnih trendih.

V časopisih tedanje dobe so se pojavljali tudi oglasi, ki so reklamirali kroje, na podlagi katerih je bilo mogoče izdelati oblačila, ki so bila krojena po sodobni modi in v povezavi s tradicionalnim oblačilnim videzom. Ženski svet je v eni svojih števil ob skicah ženskih in otroških oblačil prinesel sledeč oglas: »Dečva / Naša domača narodna moda / Kroji se naročajo: / 'propaganda dečve' / Ljubljana« (Ženski svet 1929: 28).

Kroje z napotki za izdelavo oblačil, ki so bila modna in so hkrati imela pridih preteklega oblačilnega videza, so prinašali med vojnima časopisi, namenjeni pretežno gospodinjam. Ob prilogi, ki je prinašala krojno polo s tako obleko, je bilo zapisano: »Krojev za kmetiško obleko bo gotovo marsikatera vesela, saj je taka obleka kaj pripravna za ženo, ki skrbi za gospodinjstvo ter mora kuhati in delati na polju. Ena taka obleka ji skoraj zadostuje za vse poletje, potrebuje samo več bluz in ošpetljev, da jih lahko menjava, kajti če so iz belega blaga, se rade zamažejo in jih je treba večkrat menjati. Za tako obleko ni primerno blago z velikimi svetlimi rožami, ki se kmalu umaže; bolj prijazna je obleka iz blaga z drobnim vzorcem. Tiste pa, ki nimajo rade oblek iz rožastega blaga, naj si jo sešijejo iz črtastega ali križastega. Životek, ki je priležen, ima na predniku in zadniku od pasu navzgor zašit posnetek, ob vratnem in rokavnem izrezu pa je obrobljen s poševno progo. Za okras se našije ob izrezu ozek žametov trak« (Žena in dom 1932: 155).

stoletja. Akcija je ob sodobnih modnih tokovih, ki so prihajali iz tujine, skušala oblikovati posebni ženski in otroški oblačilni videz z elementi dediščine. Snovalcem in privržencom akcije je na nek način uspelo uveljaviti nov, na tradiciji osnovan oblačilni videz, saj fotografije iz obdobja med obema vojnama in tudi še po drugi vojni kažejo dokajšnjo priljubljenost »dečve«, čeprav je težko reči, v kolikšni meri so ljudje krojili ta oblačila na podlagi prizadevanj v slovenskih časopisih in v kolikšni meri na podlagi vplivov iz sosednjih avstrijskih dežel.

Ob koncu tridesetih let 20. stoletja se je podoba »dečve« vse bolj spreminjala in prilagajala sodobnim modnim smernicam, stik s tradicijo pa je predstavljal le še predpasnik in životek (ali pa še to ne).³⁴ Z drugo svetovno vojno se je usmerjanje oblačilnega videza, kot ga je oblikovala akcija »naša dečva«, pri nas prekinilo.

Priložnosti za oblačenje narodne noše

Po prvi svetovni vojni je narodna noša postopoma izgubila »pomen kot sestavina za poudarjanje narodne zavesti in je služila kot element 'parade' na raznih shodih, veselicah, cerkvenih in turističnih prireditvah, povorkah in v protokolu« (Bogataj 1992: 220). Cerkvni praznik svetega rešnjega telesa je bil med tistimi dnevi v letu, ko se je »spodobilo« obleči narodno nošo. Na ta dan so jo oblačili v Ratečah še do nedavnega in šli v njej na procesijo po vasi in v cerkev (Novak 1970: 27), v Ljubljani pa sta bili med vojnama na ta praznik navadno kar dve procesiji, na katerih je veliko udeležencev (zlasti žensk) nosilo narodne noše (po Rozman 1999: 26).

Začetek oblačenja posebne obleke na praznik svetega rešnjega telesa sega že v 19. stoletje, saj za novomeško okolico leta 1870 Janez Trdina piše, da je ob tem prazniku »silen lišp povsod. Ženske skoraj vse v pečah, na premnogih kaj bogato omreženih in pripetih zgoraj v gizdav greben z brojnimi buckami«. Tu je potrebno poudariti, da gre že za čas poenotenega srednjeevropskega oblačilnega videza, iz katerega so peče izginile, nadomestile pa so jih manjše in iz različnega materiala izdelane rute. Tudi Trdina posebno poudarja, da so peče sicer že izginile in jih ženske niso več splošno nosile, da pa so si jih ponovno nadele ob prazniku svetega rešnjega telesa. Pravi: »Peče bile so se že močno opustile, ali so zmagale zdaj zopet popolnoma svoje tekmece – robce« (Trdina 1987: 123). Tudi na drugem mestu piše: »Peče so zmagale tako odločno, da sem videl v Prečini komaj še dva ali tri robce. Kakor miasma širi se narodna misel in šega tudi v onih krogih, ki nimajo nobene politične in narodne zavesti« (Trdina 1987: 150).

Oblačenje v narodno nošo ob določenih dnevih v letu ali ob drugih ponavljajočih se priložnostih je za imetnike te posebne slavnostne preobleke kaj

³⁴ Leta 1939 je bila »dečva« opisana takole: »Krilo je narejeno iz dveh pol in je zgoraj precej nabrano. Životek se spredaj zapenja z gumbi in je prišit na krilo. Vratna izreza je dopolnjena z vložkom iz belega batista, ki je ob vratu nabran. Rokavi so klinasti in kratki« (Žena in dom 1939: 238).

Drug primer prikazuje »dečvo za doraščajoče deklet«. Pri tej je krilo »iz zelenega bombažastega blaga, bluza in pa predpasnik sta pa iz belo-rdečee karirastega pralnega blaga« (Žena in dom 1939: 240). Oblačila, ki ustrezajo zgoraj opisanim »dečvam«, so rade nosile planšarice v bohinjskih planinah še po drugi vojni, med vojnoma pa tudi dekleta v vaseh (Makarovič 1978: 76–77).

kmalu postalo tradicionalno in je sodilo k načinu življenja. Ilustrirani Slovenec leta 1929 ob fotografiji ženice v narodni noši prinaša sledečo vest: »91 letna Marija Agnola ... gostilničarka iz Gline pri Ljubljani, dolgoletna agilna članica katoliškega prosvetnega društva na Viču, je kljub svoji izredni starosti še vedno čila in živahna. Slika je bila posneta ob priliki zadnje procesije sv. rešnjega telesa, ki se je udeleži gospa Agnola vedno v narodni noši« (Ilustrirani Slovenec 1929: 367).

460

V narodne noše oblečeni ljudje so prireditvam dajali slovesen videz, vloga narodne noše kot sredstva za izražanje nacionalne pripadnosti pa je postopno slabela. A ne vedno in povsod. Ostala je pomembna na gostovanjih slovenskih društev v tujini in tam, kjer so bili Slovenci ločeni od matične države. Tam je bila ravno narodna noša tisti simbolni znak, ki je že na prvi pogled izžareval neko 'posebnost' dežele, iz katere so prihajali njeni nosilci. Za očiten prikaz zlasti lepote in bogastva dežele je bilo potrebno iz oblačilne dediščine vzeti najbogatejše, najzanimivejše in od sodobne mode in narodnih noš drugih narodov najbolj drugačne elemente, jih v nekaterih nadrobnostih še 'izboljšati' in tako zagotoviti še večjo vsečnost in posebnost.

Na Dunaju je bil leta 1927 ustanovljen 'Slovenski krožek' in Ilustrirani Slovenec leta 1928 piše, da je »zbudil nastop novega društva z mešanim zborom splošno pozornost in občudovanje naših krasnih narodnih noš, ki so bile čisto na novo izgotovljene v znanem gledališkem zavodu Hofer Lambert v Margaretenstrasse 19« (Ilustrirani Slovenec 1928: 59). Časnik ob tej novici prinaša tudi fotografijo šestnajstih žensk, oblečenih v dokaj svobodomiselno in glede na sestavne dele močno uniformirano narodno nošo.

Oblečenje v narodno nošo je bilo, kot kažejo fotografije in drugi viri, ves čas njenega razvoja bistveno bolj razširjeno med žensko populacijo kot pa med moško. Mešani pevski zbori, ki so delovali v Trstu in njegovi okolici, kažejo, da so bili v narodno nošo oblečeni le njihovi ženski deli, moški pa so tudi na nastopih nosili praznja oblačila sodobnega časa. Ob fotografiji Cerkvenega pevskega zbora pri Sv. Križu nad Trstom, objavljeni v časniku leta 1928, je pisalo: »Slika je zanimiva tudi zato, ker nam lepo kaže žensko narodno nošo tržaške okolice« (Ilustrirani Slovenec 1928: 7). Ob tem je potrebno pripomniti, da ta fotografija kaže ob ženskah tudi moške, ki niso oblečeni v narodno nošo in očitno zaradi tega niso vredni posebne omembe.

V zvezi z oblačenjem državnikov in članov vladajočih družin v narodno nošo je potrebno omeniti Ilustriranega Slovenca, ki je avgusta leta 1925 objavil fotografijo prestolonaslednika Petra v »slovenski narodni noši« (1925: 280), skoraj natančno leto kasneje pa tudi podobno fotografijo kraljice. Komentar h kraljičini sliki se glasi: »Naša kraljica Marija v slovenski narodni noši. Umestno je poudariti, da je sedanja naša kraljica prva vladarica, ki se je kdaj oblekla v našo prekrasno slovensko narodno nošo, kar smatra naš slovenski narod za posebno počaščenje.« (Ilustrirani Slovenec 1926: 285)

Tako ob fotografiji prestolonaslednika Petra kot tudi ob fotografiji kraljice Marije je pripisano, da gre za 'slovensko narodno nošo', povedati pa je potrebno,

da sta oblečena v narodno nošo, kakršna se je v obdobju med vojnama razvijala na Gorenjskem.

Spomin na kmečki oblačilni videz prve polovice 19. stoletja, v katerem je narodna noša imela svoje korenine, je z leti vse bolj bledel in elementi starejšega oblačilnega videza so se vse bolj mešali s sodobnejše krojenimi oblačili ali celo s povsem modnimi zahtevami. Stara oblačila, ki so jih ljudje hranili doma in so se prenašala iz roda v rod kot dragocen spomin na pretekle dni, so se med vojnama velikokrat pojavljala tudi v amaterskih gledaliških predstavah, ki so jih uprizarjali v vaških gledališčih. Repertoar teh gledaliških skupin je pogosto vključeval igre slovenskih avtorjev, ki so prikazovale življenje na kmetih v 19. stoletju. Opazimo lahko, da se nekateri kostumi skladajo s časom, ki ga gledališka predstava želi prikazati, nekateri pa tudi ne³⁵. Igralski kostumi pogosto kažejo, da ljudje niso imeli občutka, kaj je staro in kaj novo, še manj pa, kaj je plod razvoja narodne noše in kakšen je bil dejanski oblačilni videz kmečkega prebivalstva 19. stoletja. Primer kostumsko neusklajene gledališke predstave je videti v slikovni Prilogi Domoljuba, Slovenskega gospodarja in Novin (Novice v slikah, junij 1926 b. n. str.).

Prireditve z narodnimi nošami je med vojnama z organiziranjem folklornih festivalov spodbujal France Marolt, saj jih je vključil v prikaz ljudskega izročila posameznih predelov Slovenije³⁶. Leta 1935 je na Koroškem dnevu v Ljubljani sodelovalo »nad 60 ziljskih narodnih noš« (Slovenski narod 5. 10. 1935: 1), ki so dajale prireditvi slovesno podobo. Leto zatem je Marolt organiziral v Ljubljani Belokranjski dan, kjer je v eni od predstav nastopilo »62 lepo raslih zdravih kmečkih fantov in deklet v belih slikovitih narodnih nošah« (Jutro 14. 9. 1936: 3).

Ta dva festivala v Ljubljani sta nudila lepo izhodišče za podobne prireditve drugje po Sloveniji. V Beli krajini je bil leta 1939 organiziran Festival v Črnomlju, kjer so bile narodne noše obvezna sestavina prikaza plesne in druge dediščine. Poročilo o tem dnevu v časopisu pravi, da so bili nastopajoči »po večini oblečeni v precej popolne narodne noše, vendar se kaže, da ni več tako lahko zbrati povsem popolnih narodnih noš za večje skupine« (Slovenski narod 19. 6. 1939: 1). V kolikor starih oblačil, ki bi na nek način avtentično predstavljala pretekli kmečki oblačilni videz, ni bilo dovolj, je bilo potrebno izdelati nova. Ob njihovem izdelovanju pa je bilo pomembno še to, da se je zunanja podoba ene nastopajoče skupine razlikovala od druge in tako so v narodno nošo prihajali novi elementi, ki so kasneje pridobili funkcijo lokalne razpoznavnosti.

Eden najodmevnejših medvojnih festivalov, ki jih je organiziral France Marolt, je bil Mariborski folklorni festival leta 1939, kjer so bili predstavljeni narodni

³⁵ Glej npr. fotografije v Ilustriranem Slovencu 13. 12. 1925, na katerih je moč videti veliko neskladje v kostumih posameznih igralcev in v kostumografski podobi celotne skupine: »Igralci 'Roze Jelodvorske' slov. kat. izobr. društva v Podbrezju«; »Igralci in igralke 'Divjega lovca' v Velikih Poljanah na Dolenjskem«; »Igralci Krekovega 'Turškega križa' pri Sv. Barbari«; »Opera na slovenskem kmečkem odru«; Igralci Sket-Bajukove 'Miklove Zale' pri 'Krekovi mladini' v Celju«.

³⁶ Več o teh festivalih glej v diplomski nalogi Rebeke Kranjec Folklorne skupine kot oblika folklorizma na Slovenskem.

običaji, plesi, igre in narodne noše. Na njem je nastopalo največje število udeležencev in tudi največje število različnih 'narodopisnih skupin' s Štajerskega, iz Prekmurja in Bele krajine, iz neznanih vzrokov pa ni bilo skupin z Gorenjskega in Koroškega. (Kranjec 2001: 40)

462

Vse te prireditve so nastopajoče spodbujale k oblačenju v narodne noše oziroma neke vrste kostume, ki naj bi predstavljali praznični oblačilni videz kmečkega prebivalstva v preteklem obdobju; oblikovani so bili na način, ki se je ljudem v takratnih razmerah zdel najbolj primeren in praktičen. V kolikor so se posamezni elementi praznjega kmečkega oblačilnega videza 19. stoletja nastopajočim in njihovim vodjem zdeli nepotrebni ali nepraktični, so jih zamenjali z novimi in na ta način se je narodna noša po okusu posameznikov v skupinah ali po skupnih prizadevanjih razvijala in preoblikovala v forme, kot jih kažejo fotografije iz posameznih obdobj.

Zaključek

Narodna noša kot oblika kostuma za posebne priložnosti ima pestro, nekoliko več kot 150-letno zgodovino. Nastala je iz potrebe po izražanju narodne pripadnosti z načinom oblačenja ob posebnih priložnostih, kot zgled za novo ustvarjena oblačila pa je vzela elemente oblačilnega videza kmečkega prebivalstva prve polovice 19. stoletja. Že v obdobju od nastanka pa do prve svetovne vojne je zadovoljevala več različnih interesov. Poleg izražanja narodne zavesti, kar je bila njena primarna funkcija v štiridesetih in petdesetih letih 19. stoletja, je bila ob koncu 19. stoletja v funkciji preobleke za pevske zборе, deloma pa so bili njeni elementi vidni na gledaliških odrih. Po predstavitvi dežele Kranjske na Dunaju leta 1908 je narodna noša poleg nacionalne pripadnosti njenih nosilcev ponekod izkazovala tudi pripadnost lokalni skupnosti. Ljudje so zaradi te spremembe v funkciji narodne noše iskali posebnosti v dediščini lokalnega oblačilnega videza in jih vnašali v lastno, stalno spreminjajočo in razvijajočo se narodno nošo.

Vzrokov za oblikovne spremembe, do katerih je v narodni noši prihajalo, je bilo več. Poleg sprememb v funkciji narodne noše napram funkciji kmečke praznične obleke prve polovice 19. stoletja, v kateri je narodna noša iskala vzore, je svoje doprinesel tudi gospodarski in družbeni razvoj. Trg so preplavile industrijske tkanine, ki so izpodrinile uporabo domačih, spremenile so se higienske in zdravstvene zahteve ljudi, hkrati pa standard kmetov ni več tako močno zaostajal za standardom meščanov kot v prvi polovici 19. stoletja. Narodno nošo so ljudje začeli izdelovati iz sodobnejših materialov, prihajalo je do krojnih sprememb s poenostavljanjem na eni strani in vnašanjem sodobnih krojnih rešitev na drugi strani, kar se je posledično izražalo v spremenjeni obliki. Narodno nošo so v obravnavanem obdobju sestavljali oblačilni kosi, ki so dejansko izvirali iz časa, ko so jih ljudje nosili ob praznih dneh, mešali pa so se tudi starejši in mlajši oblačilni kosi. Zaradi neobstoynosti tekstila in njegovega sorazmerno hitrega propadanja so oblačila, ki so sestavljala narodno nošo, izdelovali tudi povsem na novo, zaradi česar je prihajalo do časovnega razkoraka med posameznimi sestavnimi deli narodne noše.

»Gorenjski fant« – pripis k fotografiji (Ilustrirani Slovenec 1927: 107).

Medvojno obdobje je čas, ko narodna noša še v večji meri kot pred tem postaja preobleka za prav posebne priložnosti, njen videz pa postaja vedno bolj uniformiran. Odnos do te preobleke je bil romantično nostalgichen in vse bolj so se utrjevali streetipi o 'tipični' in 'edino pravi' narodni noši, ki se jih do danes nismo znebili. Vzrokov, da je prihajalo v narodni noši med vojnama do velikih oblikovnih sprememb, je več. Med drugim je narodna noša spremenila funkcijo in postala kostum, katerega namen je bil kazati posebnosti oblačilne dediščine naroda, spremenilo se je znanje ljudi, materiali na trgu so bili drugačni kot v prvi polovici 19. stoletja, spomin ljudi skorajda ni več segal v čas, ko je bil kmečki oblačilni videz še povsem drugačen

od meščanskega. Mnogi so se na nek način upirali spremembam, čeprav so jih z nenatančnimi razlagami oblačilnega videza preteklih obdobij istočasno tudi povzročali (npr. A. Sič). Še večjo zmedo pa je v narodno nošo vnesla akcija »slovenska dečva«. Poleg »prave narodne noše« in »slovenske dečve« so med vojnama obstojale tudi vmesne variante, ki si jih je oblikovalo ljudstvo samo. V narodni noši se že med vojno pojavljajo bolj ali manj verni posnetki starejšega prazničnega kmečkega oblačilnega videza, se je pa sčasoma vse bolj izgubil občutek za to, kaj sodi v določen čas in kraj in kateremu stanu pripada. Narodna noša je postala konglomerat vsega 'starega' in 'narodnega' ali pa le tega, kar je na to spominjalo.

464 VIRI IN LITERATURA

Baš, Angelos

- 1980 Iz pričevanj Janeza Trdine o noši. V: *Janez Trdina – etnolog: zbornik posvetovanja ob 150-letnici rojstva Janeza Trdine, Novo mesto, 29.5.1980*. Ljubljana: [Slovensko etnološko društvo] (Knjižnica Glasnika Slovenskega etnološkega društva; 3). Str. 27–36.
- 1982 Pričevanja Frana Levstika o noši. *Glasnik Slovenskega etnološkega društva*, 22, št. 1, str. 6–11.
- 1985 Oblačilna moda kot sredstvo politične propagande: pri Slovencih ob revoluciji 1848. *Etnološki pregled*, 20–21 (1984–85), str. 5–9.
- 1991 Anton Martin Slomšek in oblačilna kultura. *Etnolog*, 1, str. 122–127.
- 1992 Posebnosti slovenske in nemške obleke na Slovenskem od začetka 19. stoletja do 2. svetovne vojne. *Zgodovinski časopis*, 46, št. 4, str. 445–450.
- 1993 Narodna noša. V: *Enciklopedija Slovenije*. Zv. 7. Ljubljana: Mladinska knjiga. Str. 305.

Bogataj, Janez

- 1992 *Sto srečanj z dediščino na Slovenskem*. Ljubljana: Prešernova družba.
- 2000 *Maksim Gaspari: bogastvo razglednic*. Ljubljana: Mladinska knjiga.

Domači prijatelj

- 1929 Naše dečve, str. 117.
Levi sliko..., str. 142.

Cvirn, Janez

- 1990 *Oris družabnega življenja v Celju na prelomu stoletja*. Celje: Novi tednik: Radio Celje.

Gorenjec

- 1908 (20. 6.) Jubilejni izprevod na Dunaju, str. 7.

Ilustrirani Slovenec

- 1925 Naš prestolonaslednik Peter v slovenski narodni noši. B.n.s. (23. avgust).
- 1926 S prvega gospodinskega tečaja v Bohinju, str. 55.
Z blagoslovitve zastave sv. Mihaela, str. 133.
Cerkveni in čitalniški pevski zbor, str. 157.
Fantje in dekleta iz Nadgorice pri Ljubljani, str. 223.
Slovenska ženska narodna noša, str. 229.
Naša kraljica Marija, str. 285.
Narodne noše slovenskih Ziljanov, str. 344.
Skupina Šiškaric, str. 387.
Franja Tavčar, str. 426.

- 1928 Cerkvni pevski zbor pri Sv. Križu nad Trstom, str. 7.
Naše slovenske narodne noše: Gorenjca in Gorenjki iz Podkorena, str. 41.
»Slovenski krožek« na Dunaju, str. 59.
»Dečva«, str. 112.
Modni kotiček: pokroviteljice »Dečve« v »Jugočeški«, str. 176.

1929 91 letna, str. 367.

Jutro

- 1921 (5. 7.) Slovenska dečva.
1936 (14. 9.) Beli rojaki so pokazali številnim Ljubljančanom..., str. 3.

Justin, Mara

- 1926 Franja Tavčar. V: Govekar, M. (ur.): *Slovenska žena*. V Ljubljani: Jugoslave Express Réclame Company. 465
Str. 195–201.

Kranjec, Rebeka

- 2001 *Folklorne skupine kot oblika folklorizma na Slovenskem: [diplomska naloga]*. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo.

Kremenšek, Slavko

- 1978 Družbeni temelji razvoja slovenske etnološke misli. V: Baš, A., Kremenšek, S. (ur.): *Pogledi na etnologijo*. Ljubljana: Partizanska knjiga. Str. 9–65.

Lapajne, Josip

- 1931 Gorenjec. V: Mohorčič, K. (ur.): *Gorenjska: letoviška, industrijska, trgovska, obrtna*. Novo mesto: Progres. Str. 24–26.

Makarovič, Marija

- 1972 Narodna noša. *Slovenski etnograf*, 23/24 (1970/71), str. 53–70.
1978 Kmečka noša v Bohinju. *Slovenski etnograf*, 24 (1976), str. 75–90.
1988 *Narodna nošnja: Gorenjsko – Rateče: priročnik za rekonstrukcijo nošnje*. Zagreb: Kulturno-prosvjetni sabor Hrvatske.
1991 Oblačilna kultura agrarnega prebivalstva v 19. stoletju. *Slovenski etnograf*, 33/34 (1988–90), str. 247–300.

Mikuž, Marjeta

- 1998 Življenje in delo. V: Šantel, S.: *Ciklus ljudskih noš: akvareli Saše Šantla*. Ljubljana: Slovenski etnografski muzej (Likovne sledi: iz zbirke Slovenskega etnografskega muzeja = collections of the Slovene Ethnographic Museum; album 1). Str. 5–22.

Naš dom

- 1927 Kotnik, Fr(ance): *Narodne noše Ptujске okolice*. Str. 65–70, 114–115.

Novak, Anka

- 1970 Kmečka noša v Ratečah v 19. in v začetku 20. stoletja. *Snovanja*, 4 (24. 6.), str. 27–28.

Novice

- 1862 Murgl: Ginevanje narodnih noš, str. 156.

Novice v slikah

- 1926 (junij) Igralci narodne igre »Domen«, str. 2.

Orel, Boris

- 1951 Rajniki: Albert Sič – njegovo življenje in delo. *Slovenski etnograf*, 3/4 (1950/51), str. 367–386.

Planinski vestnik

- 1905 Vabilo, str. 1.

Račič, Božo

1926 Slovenska žena in narodna umetnost. V: Govekar, M. (ur.): *Slovenska žena*. V Ljubljani : Jugoslave Express Réclame Company. Str.151–152.

Rozman, Franc, Vasilij Melik in Božo Repe

1999 *Zastave vihrajo: spominski dnevi in praznovanja na Slovenskem od sredine 19. stoletja do danes*. Ljubljana: Modrijan.

Sič, Albert

1927 *Slovenske narodne noše: druga izpopolnjena izdaja z barvnimi slikami M. Gasparija*. Ljubljana: Učiteljska tiskarna.

1931 »V Gorenjsko oziram se skalnato stran: Triglava blešče se vrhovi«. V: Mohorčič, K. (ur.): *Gorenjska: letoviška, industrijska, trgovska, obrtna*. Novo mesto: Progres. Str. 39–43.

Slovanski svet

1893 Narodna noša tržaških Slovencev, str. 173.

466

Slovenec

1908 (8. 5.) Kranjci na Dunaju, str. 1–2.

(23. 5.) Kranjska v jubilejnem sprevodu na Dunaju, str. 4–5.

Slovenka

1898 Narodna noša, str. 448.

1899 Marica: Slovenke 3. tečaj, str. 2–4.

Danica: Prijateljska pisma uredništvu »Slovenke«, str. 8–12.

Danica: Reformovana obleka, str. 77–80.

Ljuba: Nekoliko besed o narodni noši, str. 206–207.

Danica: Še enkrat narodna noša, str. 316–319.

Slovenska žena

1912–13 »Jugoslovanska žena«, str. 280.

Slovenska žena

1926 *Slovenska žena*. V: Govekar, M. (ur.): *Slovenska žena*. V Ljubljani: Jugoslave Express Réclame Company.

Slovenski glasnik

1866 Narodopisna razstava v Moskvi, str. 415.

Slovenski narod

1935 (5.10.) Koroški dan v Ljubljani, str. 1.

1939 (19.6.) Pri Belokranjcih v gosteh, str. 1.

Stanonik, Marija

1990 O folklorizmu na splošno. *Glasnik Slovenskega etnološkega društva*, 30, št. 1/4, str. 20–42.

Štebi, Alojzija

1926 Aktivnost slovenske žene. V: Govekar, M. (ur.): *Slovenska žena*. V Ljubljani: Jugoslave Express Réclame Company. Str. 161–185.

Trdina, Janez

1946 *Zbrano delo. Knj. 1: Spomini. Del I*. Ljubljana: Državna založba Slovenije (Zbrana dela slovenskih pesnikov in pisateljev).

1987 *Podobe prednikov: zapiski Janeza Trdine iz obdobja 1870–1879*. Ljubljana: Univerzitetna konferenca ZSMS.

Vurnik, Stanko

1927 Doneski k studiju slovenske avbe. *Etnolog*, 1 (1926/1927), str. 43–67.

1931 Gorenjci z narodopisnega vidika. V: Mohorčič, K. (ur.): *Gorenjska: letoviška, industrijska, trgovska, obrtna*. Novo mesto: Progres. Str. 30–32.

Zalar, Franc

1998 Meščani kot naročniki in mecen likovne umetnosti. V: Ferle, M., Dirjec, B. (ur.): *Jedilnica – srce doma in družine: drobci iz bivalne kulture in življenja ljubljanske meščanske družine*. Ljubljana: Mestni muzej. Str. 49–54.

Ža(gar), J(anja)

1987 Ljudska noša. V: *Enciklopedija Slovenije*. Zv. 6. Ljubljana: Mladinska knjiga. Str. 284–286.

Žena in dom

1932 Takole naj se oblačijo naša dekleta, str. 147.

Šivanje, str. 155–156.

Scholle-Zupanc, M. Jednota slovanskyh žen v Pragi, str. 282–283.

1939 Za vroče poletje, str. 237–241.

Ženski svet

1923 M. Milka: Naša ženska društva, str. 36–37.

Dva prtička, str. 46–47.

1925 G. Antonija: Naši običaji in noše v spodnji tržaški okolici, str. 48–50, 81–83.

1927 Sič, Albert: Avbe, str. 85–88.

1929 Dečva. Naša domača narodna moda, str. 28.

1932 Govekar, Minka: Šetdeset letnica glasbene matice in žena, str. 266.

1933 Obzornik, str. 72.

Hočevlar, P.: »Edinstvo slovanskih žen«, str. 243–246.

Življenje in svet

1927 Sič, Albert: O slovenskih narodnih nošah, str. 690–691.

Graber, Ante: Gorenjska noša leta 1800, str. 850–851.

BESEDA O AVTORJU

Bojan Knific, študent etnologije in kulturne antropologije. Že dobro desetletje se ukvarja z izdelavo kostumov za folklorne skupine, v okviru Javnega sklada Republike Slovenije za kulturne dejavnosti pa opravlja dela in naloge svetovalca za folklorno dejavnost in svetuje vodjem skupin in drugim interesentom na kakšen način v današnjem času poustvarjati ljudsko izročilo. Njegova prva razprava o oblačilni dediščini *Podoba noše na območju občine Žirovnica* je bila objavljena v zborniku *Preteklost v zavetju Stola* leta 2000.

ABOUT THE AUTHOR

Bojan Knific is a student of ethnology and cultural anthropology. He has been engaged in making costumes for folklore groups for over a decade; within the framework of the Public Fund of the Republic of Slovenia for Cultural Activities he acts as an adviser on folklore activities and advises the leaders of groups and other interested persons how to present folk traditions in the present. His first treatise on the clothing heritage *Podoba noše na območju občine Žirovnica* was published in the anthology *Preteklost v zavetju Stola* in 2000.

SUMMARY

THE ISSUE OF NATIONAL COSTUMES IN SLOVENIA

Their development from the mid 19th century to the Second World War

In the period from the mid 19th century to the First World War the national costume satisfied a variety of interests. In addition to strengthening national awareness, its primary function

in the 1840s and 50s, it also functioned as a costume for choirs, and to some extent elements of the national costume were also present on theatre stages. After the presentation of the Province of Carniola in Vienna in 1908, national costumes occasionally also demonstrated people's adherence to a local community, that is in addition to the national adherence of those who wore them. Owing to this changed function of the national costume, people started to search for specific features in the heritage of the local clothing image and incorporated them in their own, constantly changing and developing national costume.

There were several reasons for the changes to the design of the national costume. In addition to the changed function of the national costume, compared to the festive peasant clothing image from the first half of the 19th century, after which the national costume was modelled, the economic and social development also had a specific impact. The market was indeed flooded with industrial fabrics which replaced domestic ones; people's hygienic and health requirements changed, and the standard of living of the peasants was no longer that far behind the bourgeoisie's as in the first half of the 19th century. People started to make national costumes from modern fabrics, changes occurred to the cut, and elements were added which were unknown in the peasant clothing image of the 19th century.

In the period under study the national costume consisted of pieces of clothing which went back to a time when people wore them on festive days, and older and more recent pieces of clothing were combined. Because of the non-durability of textiles and their quite fast decay, the pieces of which the national costume consisted were made completely new, and for this reason individual elements of the national costume were from different periods.

The inter-war period was the time when the national costume became a change of clothes, much more than it was earlier, and a costume for special occasions; its appearance became increasingly uniform. The attitude to this costume was romantically nostalgic and increasingly stereotypes asserted themselves about what was the "typical" and "one and only proper" national costume. These stereotypes have partly survived into the present. Due to the lack of clothes which originated directly from the period in which the national costume was rooted, new clothes were produced in large series in the inter-war period.

There are several reasons for the substantial changes in design to the national costume between the two World Wars. One of them is the fact that the function of the national costume changed, and that it became a costume whose intention was to demonstrate the specific clothing heritage of the nation and to please the audience; but people's knowledge also changed, the materials on the market were different from those in the 19th century, and people's memory had no recollection of the time when the peasant clothing image was still quite different from the bourgeois fashion, and there are many more reasons which brought about changes. In one way or another, many people opposed these changes, even when they actually caused some of them through their inaccurate explanations of the clothing customs of past periods (e.g. A. Sič); the *Slovenska dečva* campaign caused even more confusion in the national costume, as it introduced elements from the clothing heritage to the contemporary clothing fashion, and to some extent the campaign influenced the development of the national costume. Parallel to the "proper national costume" and the *Slovenska dečva* costumes, intermediate variations existed in the inter-war period, created by the people themselves.

Women dressed in national costumes much more frequently than men and the making and design of the costumes was their domain. During the war more or less faithful imitations of the old peasant clothing image appeared as the knowledge about what belonged to a certain period and place, or to what social class, faded. The national costume became a conglomerate of things "old" and "national" or just of anything that was reminiscent of old and national.